

Urartu çalışmalarının başladığı yüzyılımızın başından buyana, Urartu çanak çömlek sanatı ile ilgili olarak yapılan bir çok değerlendirme ve önerilerin, son yıllarda Van Gölü Havzası'nda yürütülen bilimsel kazı ve araştırmalar sonucunda önemli şekilde değişikliğe uğraması kaçınılmaz olmuştur. Erken önerilere veri sağlayan kazı veya araştırmalar, Karmir-Blur veya Toprakkale gibi bazı yerleşme yerlerinin dışında, bir veya iki sezonluk kısa kazı dönemleri veya çok sınırlı yüzey araştırmalarının sonuçlarına bağlı kalınarak yapılmış ve çoğu kez de değerlendirmelerde zorlamaya gidilmiştir. Sınırlı malzeme ile varılan sonuçlar, Urartu ana yerleşim alanlarından çok uzaklardaki çanak çömlek gelenekleri ile karşılaştırılmış ve önerilere bu şekilde destek aranmıştır. Özellikle son yirmi yılda Van Bölgesi'nde yürütülen yüzey araştırmaları ve kazılarda ortaya çıkartılan binlerce malzeme, Urartu çanak çömlek geleneğinin öncüsünün Urartu ana yerleşim sahası içinde aranabileceğini göstermiştir. Bu geleneğin kökleri, farklı malzeme grupları için yörenin Erken Tunç Çağları'na veya ikinci bin yıllarına kadar geri gidebilmektedir. Bu durum sadece çanak çömleğin hamuru veya rengi için değil, fakat aynı zamanda formları için de geçerlidir.

Urartu çanak çömleği üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. En erken çalışma 1950'li yılların başında H. H. **Von der Osten** tarafından yapılan çalışmadır (Von der Osten 1952; 1953).

1960'lı yıllara gelindiğinde Urartu merkezlerindeki kazıların sayısında bir artış olmuş ve **M. N. Van Loon ve B. B. Piotrovsky** gibi bilim insanlarının Urartu üzerine çıkardığı kitaplarda, Urartu çanak çömleği de genel hatlarıyla ele alınmıştır (Van Loon 1966; Piotrovsky 1967).

Aynı yıllarda **T. C. Young** ise Hasanlu verileri başta olmak üzere Kuzeybatı İran'ın keramik kronolojisini oluşturmuş ve bu çalışmada Hasanlu III tabakasındaki Urartu çanak çömleğini de değerlendirmiştir (Young 1965).

Hemen ardından Altıntepe'de yürütülen kazılardan ele geçen Urartu çanak çömleği **de K. Emre** tarafından kaleme alınmıştır (Emre 1969). **

1970'li yıllara gelindiğinde ise **S. Kroll**, Kuzeybatı İran'daki araştırmalardan yola çıkarak Urartu çanak çömleği hakkındaki ilk kapsamlı çalışmayı yapmıştır (Kroll 1976; 1979; 1988)

000105F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000105AÜ00010511/28

Urartu çanak çömleği, bazı yayınlarda **genelde iki grup altında** toplanmıştır.

000106F.KULAKOĞLU 11/28

Bunlardan ilk grubu daha **erkene tarihlendiği önerilen boyalı çanak çömlekler** oluşturur. Urartu'da tek renkli seramiklerden önce var olduğu önerilen bu tür ile ilgili bilgilerimiz, Van Kalesi ve Kalecik gibi birkaç Urartu kalesinde bulunduğu söylenen mallardır. Bu seramik türü üzerinde boya ile yapılan geometrik motifler vardır. Formlar genellikle şişkin karınlı kaplardır. Çeşitli yayınlarda sözü edilen bu keramik türünün, Urartu öncesi katlardan ele geçtiği belirtilmiştir. Ancak araştırmalar göstermiştir ki; **Urartu sanatında M.Ö. 7. yüzyılda görülen sınırlı örneklerin dışında yaygın bir kullanım alanı bulmuş boyalı çanak çömlek geleneği yoktur.**

Son yıllarda Van Kalesinde, Dilkaya Höyüğü Orta Demir Çağ katında Van Kalesi Höyük'te yapılan arkeolojik kazılarda, bir iki örneğin dışında, boyalı kap parçası bulunmamıştır. Aslında farklı dönemlere tarihlenen hiç bir Urartu kazısında boyalı çanak çömlek buluntular birkaç istisnanın dışında, ele geçmemiştir. 1997 yılında dokuzuncu sezonu tamamlanan ve binlerce seramik buluntunun kayıtlara geçirildiği Ayanıs kazısında veya kazısı tamamlanan Dilkaya'da, Urartu olarak önerilebilecek hiç bir boyalı parça yoktur. Bu durum Van Bölgesi'nde sürdürülen diğer kale kazılarında da aynıdır.

F.KULAKOĞLU000106AÜ00010611/28

Urartu, boyalı çanak çömlek geleneğinden çok, **tek renkli (monokrom) seramik geleneğine** sahiptir. Elde edilen veriler şunu göstermektedir ki; Urartu çanak çömlek gelenekleri arasında bir boyalı türden söz etmek tamamıyla hatalıdır. Urartu kalelerinin bazılarında bulunduğu bildirilen ve Karagündüz gibi bazı kazılarda az da olsa ele geçen boyalıları, Van Belgesinin ikinci binyıl boyalı çanak çömlek geleneğine ait örneklerdir.

M.Ö. 7. yüzyılda kullanım görmüş olan **devetüyü astarlı ve ağız kenarlarında geometrik desenler ve özellikle içi taralı üçgenler olan kase ve tabaklar**, bir Urartu geleneğinden çok Kuzeybatı İran etkisinde yapılmış ve yayınlarda "**triangle ware**" olarak adlandırılan örneklerdir. Günümüzde Anadolu'nun çeşitli müzelerinde sergilenen ve tipik Urartu kap formlarına sahip bazı boyalı kaplar da Urartu sınırları içinde herhangi bir usta tarafından üretilen, ancak üretildiği yöre dışına taşmayan çömleklerdir.

Bu duruma en güzel örnek Ayanıs Kalesi'ne özgü bir işçilikle üretilen taş kaplardır. Bu kapların benzeri bugün için hiç bir Urartu yerleşme yerinde bulunamamıştır. Belli bir kale için çalışan bir ustanın ürünü olan bu tür çeşitli özel malları Urartu sınırları içinde, sadece **ait olduğu kaleye** özgü bir mal olarak bulmak mümkündür.

000108F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000108AÜ00010811/28

Seramik Hamur Grupları

Urartu çanak çömleklerinin hamurgruplarına göre ayrımında, önce yüzey işlemi (astar rengi, açık), daha sonra da kil kalitesi (hamur katkısı ve fırınlanma) açısından bir değerlendirme yapılmıştır. Astar rengi, perdah/açık uygulaması gibi yüzey işlemlerine göre yapılan ana grupların altında, kil kalitesi ve fırınlanma teknikleri gibi özellikler göz önünde bulundurulmuştur. Öte yandan hamur katkısı veya fırınlanmasıyla dikkati çeken çanak çömleklerde ise yüzey işlemi ikinci sırada tutularak, başlıca kil özelliğine göre ayırım yapılmıştır. Bunlardan yola çıkarak monokrom çanak çömlek geleneğinin hâkim olduğu Urartu'da başlıca 5 grup tespit edilmiştir:

Kırmızı Perdahlı Mallar

Pembe-Kiremit Hamurlu Seramikler

Devetüyü-Krem Astarlı Seramikler

Kahve Astarlı Seramikler

Kaba Seramikler

Kırmızı Perdahlı Mallar

000110F.KULAKOĞLU,11/28

Urartu Krallığı'nı karakterize eden çanak çömlek gelenekleri dikkate alındığında, "Kırmızı Perdahlı" çanak çömleklerin bu krallığı temsil eden en belirgin malzeme grubu olduğu anlaşılmaktadır. Daha önceki çalışmalarda "Toprakkale Ware", "Saray Malı", "Biainili keramiği" olarak da tanımlanan bu türün, krallık tarafından benimsenen yeni bir çanak çömlek geleneği olarak ortaya çıktığı ve yönetici sınıfı içine alan elit kesime hitap ettiği kabul edilmektedir. Kırmızı perdahlı çanak çömleklerin genel karakteristiği göz önüne alındığında, kil renginin kahverengi, kırmızı ve gri/grimsi siyah tonlarından oluştuğu ve genellikle ince kum katkılı veya katkısız olarak tanımlanan ince bir kil yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yaygın olmamakla birlikte iri kum katkısını içeren orta kil kalitesine sahip örnekler de söz konusudur.

Üretim teknolojisi açısından dikkati çeken en belirgin özelliği, daha önceki dönemlerden farklı olarak bölgenin çanak çömlek teknolojisinde bu derecede kaliteli bir perdahlama yönteminin ve kalın astar uygulamasının kullanılmış olmasıdır. Kap üzerinde âdeta cilalanmış izlenimi yaratan bu perdah uygulaması, kimi zaman kabın işlevine veya boyutuna göre değişen kalitelerde karşımıza çıkar. Kırmızı perdahlı malların özellikle yonca ağızlı testiler ve kadehler ile çanak/kâse veya tabak gibi açık ağızlı kaplarda yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kırmızı perdahlı Urartu çanak çömleklerinin tipolojik ve yüzey işlemleri açısından oldukça standart yaklaşımlarla endüstriyel bir üretimin ürünü oldukları açıktır. Bu tür çanak çömlekler olasılıkla merkezî, büyük atölyelerde üretilmiştir. Diğer malzeme gruplarıyla karşılaştırıldıklarında, boyutları, yüzey işlemleri, fırınlama teknikleri ve tipolojik özellikleri açısından belirli kurallara bağlı olarak üretildikleri anlaşılmaktadır. Kırmızı perdahlı çanak çömleğin ortaya çıkışı ve gelişimi bugün kabul gören genel bir kronolojiye oturtulmuştur. Birçok merkezde MÖ 8. yüzyıl öncesi tabakalarda bulunmayışından yola çıkarak, bu malzeme grubunun MÖ 8. yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanıldığı ve geliştiği gözlenmektedir.

F.KULAKOĞLU000111AÜ00011111/28

Kırmızı perdahlı Urartu seramiği, birçok Urartu kalesinde ortaya çıkmış olmasına karşın, geniş kullanım alanını Van Gölü Havzasında bulmuştur. Genellikle kale kazılarında elde edilen bu türe ait örnekler, krallığın merkezinden uzaklaştıkça azalır ve kalitesi düşer.

Elazığ Bölgesi'nde veya Kuzeybatı İran'da birçok yerleşme yerinde bulunan mallar kalite açısından çok farklıdır.

Kırmızı perdahlı Urartu seramiği, büyük oranda Urartulu olan sınıfın yoğun olarak kullandığı bir çanak çömlek türüdür. Olasıkla fakir halk veya Urartulu olmayan farklı yöre halkları, bu seramiği daha az kullanmışlardır. Sözkonusu seramiğin yoğun olarak kullanıldığı yerleşme yerlerinde Urartu dilini konuşan, Urartulu halkın yaşadığını önermek mümkündür. Bu seramik türüne Urartu halkını simgelemesinden kaynaklanılarak, "**Biainili keramiği**" adının verilmesi de önerilmiştir. Krallığın farklı yörelerinde egemenlik altına alınan yöre halkları ise daha önceden bildikleri ve kullandıkları çanak çömlek türlerini kullanmaya devam etmiş olmalıdırlar.

Kap formları ve özellikle kabın üzerini bir kabuk gibi saran **kalın astarı** ile tanınan bu keramik türü Urartu sanatı için bir simge durumundadır. **Kırmızı renkli astarın metal kapları** taklit etmek için kullanıldığı önerilmiştir. Kapların hamuru iyi elenmiş kil ve bazı durumlarda ince kum katkısı ile hazırlanmıştır. Kaplar genellikle fırınlanmadan önce astarlanmış ve açkılanmış ve olasılıkla bir deri veya güderi ile cilalanmıştır. Fırınlanmadan sonra perdahlanan kapların varlığı da bilinmektedir. Kırmızı perdahlı kapların formlarında bir standartlaşma yoktur. Hemen her çeşit formda kırmızı perdahlı açkılı keramik üretilmiştir. Ancak Urartu maden işçiliğinde metal örneklerine sıkça rastlanan yonca ağızlı tek kulplu testiler, derin veya alçak kaseler, keskin profilli veya S-şekilli tabaklar, kulpsuz alçak boyunlu küpçükler, ayaklı kadehler, yuvarlak geniş ağızlı depo küpleri veya minyatür kaplar, kırmızı perdahlı teknikle yapılan bazı kaplardır. **Kaplar üzerinde herhangi bir bezeme elemanı genellikle yoktur.** Kulplu olan bazı testi veya diğer kapların kulplarının gövde ile birleştiği yerlerinde veya kulp üzerinde genellikle sivri bir kalem ile kazınarak yapılan çeşitli bitkisel, geometrik veya ay veya yıldız gibi işaretler mevcuttur. Bu işaretlerin anlamı tam olarak bilinmemekle birlikte, kabın üretildiği atölyenin veya ustanın damgası olabileceği düşünülebilir. Birçok Urartu kabının dip kısmına veya daha az olarak gövde üzerine, kap henüz ıslak iken vurulan damgalar da keramiklerin üretim merkezleri veya üretim ustaları ile ilgili olmalıdır.

Urartu seramik sanatında gözlenen çanak çömlek çeşitlerinin bazılarını ve bunlara ait formalar Van Bölgesindeki Urartu öncesi yerleşmelerde bulmak mümkündür.

000114F.KULAKOĞLU 11/28

Kırmızı açkılı çanak çömleğin dışında kalan kaba ve siyah renkli seramiklerin M.Ö. 3. binyıla kadar geri giden benzerleri vardır.

Urartu'da yaygın olarak kullanılan keskin profilli kase ve çanaklar da Van Bölgesi'nde M.Ö. 2. binyıla tarihlenen mezarlardan elde edilmiştir.

Geç Erken Demir Çağ'a bir başka tanımla Urartu Beylikler Dönemi'ne tarihlenen Karagündüz veya Dilkaya gibi mezarlıklardan elde edilen çanak çömlek örnekleri, Urartu Krallık Dönemi'nde kullanılan birçok kap formunun öncüleri olarak gösterilebilir. Hatta kırmızı perdahlı kapların bile, kalitesi düşük olsa da, benzer örnekleri bu mezarlardan elde edilmiştir. Bu nedenle; Urartu çanak çömlek geleneğini Van Bölgesi'nin erken kültürlerinden tamamiyle soyutlayarak incelemenin hatalı olacağı düşüncesindeyiz.

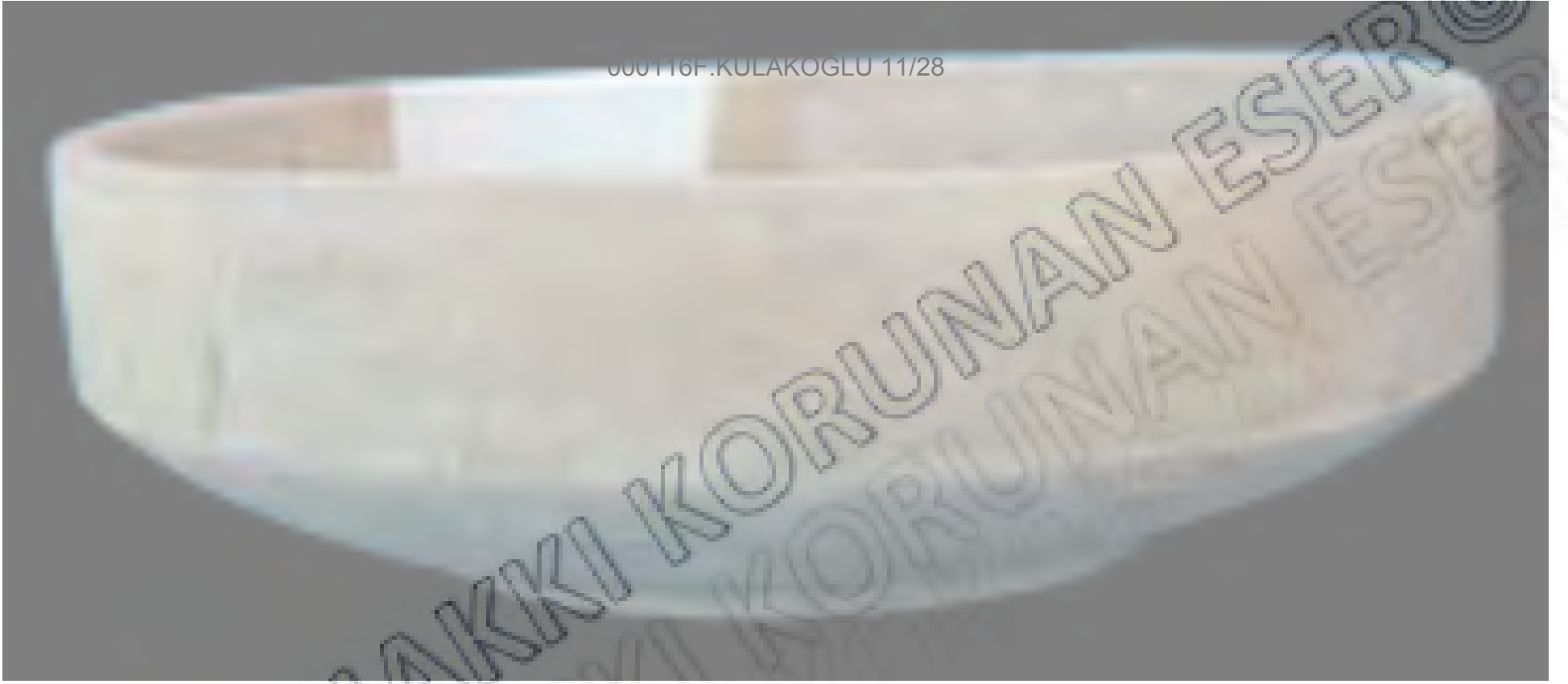
Ancak kap formları açısından önemli benzerlikler olmasına karşın, kırmızı açkılı Urartu seramiği, Urartu Krallık Sanatı'nın bir diğer simgeleyici ögesi olarak Krallığın başından itibaren, belki de krali atölyelerin ürettiği bir "saray keramiği" olarak yoğun kullanım bulmuştur.

Pembe-Kiremit Hamurlu Seramikler

Urartu kalelerinde yaygın olarak ele geçen bu seramikler, pembeden kiremit rengine kadar değişen tonlarda hamur rengine sahiptir ve hamur reğinde bırakılmıştır. Büyük boy küplerden, küçük boy çanak ve kâselere kadar tüm formlarda görülür. Yüzeyi hafif ve orta derecede açkılı olan pembe-kiremit hamurlu mallar genellikle çark yapımıdır ve büyük boy küplerdeki kullanımı, küçük boy kaplara nazaran daha azdır. Kum, küçük taşçık ve nadiren de kireç katkılı olan pembe-kiremit hamurlu malların fırınlanması iyi derecede yapılmıştır.

000116F.KULAKOĞLU 11/28

Hamur rengi devetüyü, pembemsi kahve veya açık kahve tonlarında karşımıza çıkan bu seramikler, devetüyü veya krem renginde astarlıdır. İnce veya orta kil özelliğine sahip olan bu malların en tipik özelliği kum katkılı olmasıdır. Zira kapların cidar kesitlerindeki kum katkısı gözle dahi net olarak gözlenebilmektedir. Bu seramiklerin orta kil kalitesine sahip olan grubunda ise küçük taşçık katkısı da söz konudur.

F.KULAKOĞLU000116AÜ00011611/28

Genellikle akısız veya hafif açkılı olan bu seramiklerin iyi derecede açkılı olanlarına nadiren de olsa rastlanmaktadır. 000117F.KULAK
Özellikle boyunlu ve dışa dönük ağız kenarlı çömlek formu ile çanak/kâse formunun bu seramiklerdeki en yaygın form olarak kullanıldığı dikkati çekmektedir

F.KULAKOĞLU00011

Bu seramiklerin Ayanis Kalesi dışında
Yoncatepe'de de bulunduğu
anlaşılmaktadır. Ayrıca Kuzeybatı
İran'daki merkezlerden ele geçen Urartu
çanak çömleği arasında da, devetüyü
malların bulunduğu bilinmektedir.
Bastam'da da bazı kapların sarımsı
renkte olduğu belirtilmiştir.

000118F.KULAKOĞ

F.KULAKOĞLU000118A

000119F.KULAKOGLU 11/28

Kahve Astarlı Seramikler: Urartu kalelerinde ortaya çıkarılan en yaygın mal grubu kahve seramiklerdir..
Örneğin Ayanis Kalesi'nden ele geçen çanak çömleğin %75'ini kahve mallar temsil etmektedir. Kahverenginin tüm tonlarından griye ve siyaha kadar değişen hamur rengine sahipolan kahve malların birçoğu yine kahverengi tonlarında astarlıdır. Nadiren astarsız örnekler de söz konusudur

F.KULAKOGLU000119AJ00011911/28

Ayanis Kalesi'nden elde edilen verilere göre kahve mallar kil kalitesine göre ince ve orta olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Yalnızca kum ve küçük taşçık katkısının olduğu ince mallar yonca ağızlı testi, kâse ve tabak gibi formlarda yaygın olarak kullanılmaktadır ve bu grup kapların açkı kalitesi iyidir. Bu gruba dahil olan malların benzerleri Bastam'da ele geçmiştir (Kroll 1979: 203; 1988: Abb.1/4).

000121F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000121AÜ00012111/28

Kil kalitesi orta olan mallar ise genellikle kum ve iri taşçık katkılıdır ve nadiren saman katkısını da içerirler. Çanak, çömlek ve büyük boy depolama küpleri gibi kap formlarıyla temsil edilen bu grup malların açık uygulaması orta veya kötü kalitede karşımıza çıkmaktadır. Bastam'da bu türde kahverengi ve "orta derecede kaba" kilden yapılmış kahve malların varlığından söz edilmektedir. Altıntepe'de ve Karmir-blur'da da bu gruba giren çanak çömleklerin ele geçtiği bilinmektedir (Emre 1969: 282; Piotrovsky 1970: Kat. 116).

Kuzeybatı İran'daki merkezlerde tespit edilen Urartu çanak çömleği içinde de kahve malların yer aldığı anlaşılmaktadır (Young 1965: 55). Bu gruba dahil olan kapların bir diğer belirgin özelliği ise yüzeylerinin kimi zaman gri-siyah tonlarında alacalı olmalarıdır. Ayanis ve Bastam'dan ele geçen bu tip kapların bir kısmının yüzeyi gri-siyah tonlarında alacalıdır.

Kaba Mallar

Urartu kalelerinde, mutfak kapları olarak da tanımlanabilecek olan ve kaba mallar grubuna dahil edilen kaplar da bulunmaktadır. Çoğunlukla el yapımı olan bu kaplar, kum, iri taşçık, saman ve kimi zaman mika katkıdır ve genellikle yetersiz ısıda pişirilmiştir. Kahverenginin tüm tonlarında karşımıza çıkan bu malların yüzeyi genellikle ıslıdır ve alacalı bir görüntü arz eder. Çanak ve küçük boy geniş ağızlı çömlek formu dışında lenger gibi formlarda da yaygın olarak karşımıza çıkan bu mallar, Ayanis Kalesi'ndeki çanak çömleklerin %3'ünü temsil etmektedir.

Günlük Kullanım Kapları

Kazısı yapılan birçok kalede en çok ele geçen keramik türü, kırmızı açıkta keramikler değildir. Aksine farklı renklerde ve biçimlerde yapılan ve daha çok günlük işlerde veya çeşitli katı ve sıvı maddeleri depolamakta kullanılan malların oranı, kırmızı açıkta mallara oranla çok daha fazladır. Genellikle devetüyü, kahverengi, kiremit veya siyah renkli olan günlük kullanım veya depolama kaplarında **ortak özellik, az miktarda ince kum katkıya sahip hamurlarıdır**. Kapların üzerinde hemen her zaman astar ve açkı bulmak mümkündür. Bezeme genellikle yoktur.

Günlük Kullanım Kapları

Bu türe giren kapların diplerinde veya boyun altlarında da çömlekçi atölyesine veya çömlekçiye ait çeşitli işaretler bulmak mümkündür. Bu işaretler aynen kırmızı perdahlı kaplarda olduğu gibi bazı durumlarda kazıma, bazı hallerde ise baskı yöntemiyle yapılmışlardır. Kap formları geniş bir yelpaze sergiler. **İnce uzun, alçak boyunlu ve düz dipli depolama küpleri**, keskin veya S-profilli kase veya çanaklar, tabaklar, **farklı büyüklükte ve kalitedeki pişirme kapları** yaygın kullanım bulmuş günlük kap formları arasındadır.

Bu gruba giren siyah renkli ve açkılı kaplar bazı Urartu kalelerinde bol miktarda ele geçmiştir. Özellikle Çavuştepe ve Karmir-Blur gibi yerleşme yerlerinde **bulunan siyah kapların** bazıları üzerinde bezeme de bulmak mümkündür. Daha kaba bir hamuru olan kaplarda, kum ve saman katkısı gözlenebilir. İyi bir fırınlamaya sahip olan kap formları arasında derin kaseler, geniş ağızlı kaplar ve depolama küpleri vardır.

Bazı kalelerde ele geçen çok iyi perdahlı **siyah kaplar** için yanıtıcı bir durum söz konusudur. Yoğun yangın geçirmiş mekanlarda bulunan siyah renkli kapların bazıları aslında yangın geçirmiş kırmızı perdahlı kaplardır. Malzemenin değerlendirilmesi açısından yanıtıcı olan bu duruma dikkat etmek gerekmektedir.

Kap Tipleri

Urartu çanak çömleğinin form yelpazesinin çok geniş olduğu söylenemez. Basit çanaklar/kâseler, omurgalı veya keskin omuzlu çanaklar/kâseler, tabaklar, küresel gövdeli kısa boyunlu vazo/çömlekler, uzun boyunlu veya boyunsuz çömlekler, yonca ağızlı dikey kulplu testiler ve üzeri genellikle kazıma veya kabartma bezemelerle süslü, iri depo kapları/pithoslar en çok rastlanan kap tiplerini oluşturur.

Bunların yanında meyvelikler, kadehler, bardaklar, mataralar, lengerler, birleşik kaplar, kandiller ve özellikle hayvan ve çizme biçimli rithonlar gibi sunu kapları da diğer tipleri yansıtır. Urartu çanak çömlek repertuarı içinde en yaygın formlardan birini testiler oluşturmaktadır. Şişkin karınlı ve ince boyunlu testiler içinde özellikle tek kulplu yonca ağızlı testilerin yaygın olarak kullanıldığı dikkati çekmektedir.

000126F.KULAKOĞLU 11/28

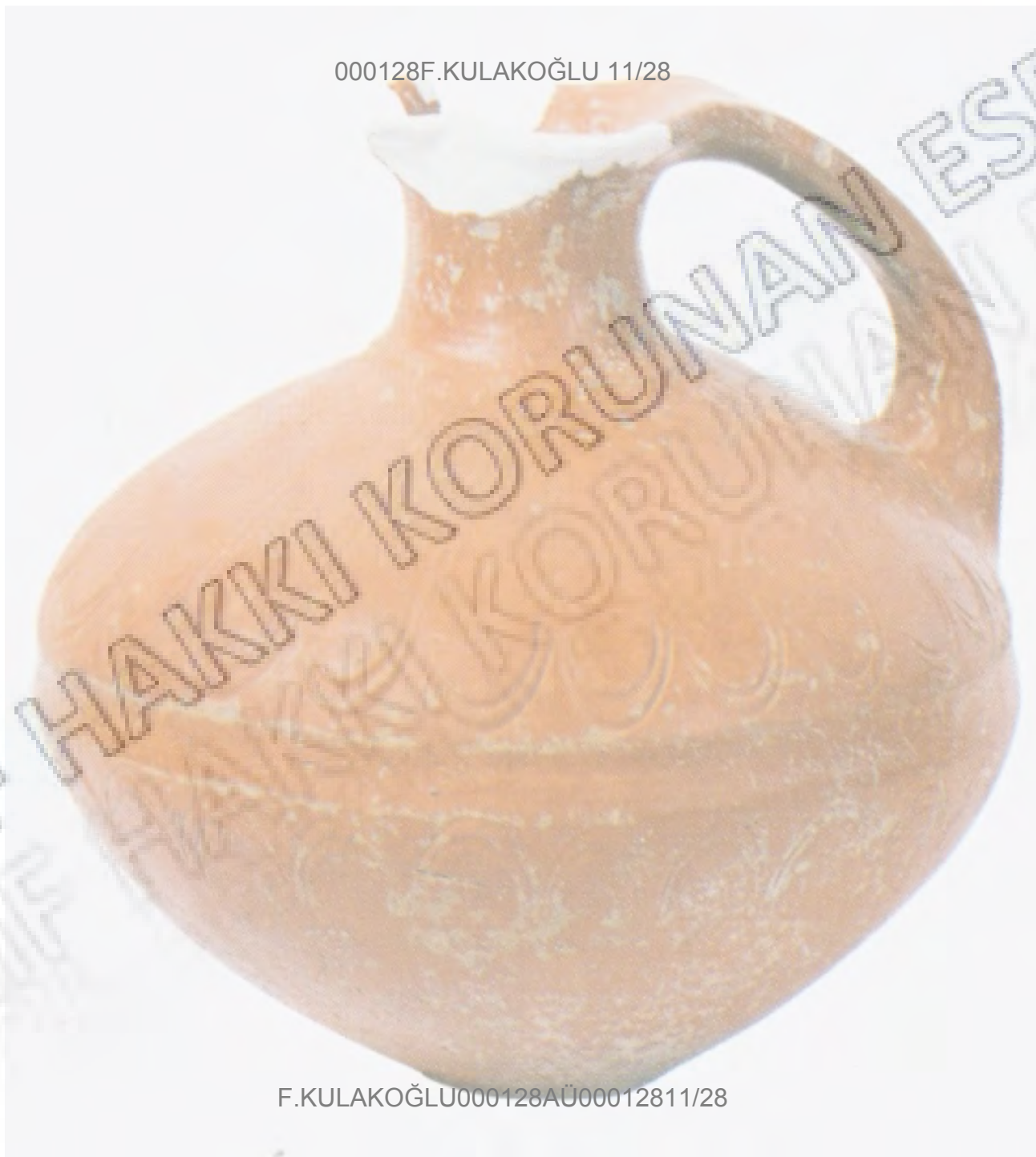
F.KULAKOĞLU000126AÜ00012611/28

000127F.KULAKOĞLU 11/28

Resim 83 - Kırmızı açkılı yonca ağızlı testiler
F.KULAKOĞLU000127AÜ00012711/28

000128F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000128AÜ00012811/28

000129F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000129AÜ00012911/28

000130F.KULAKOĞLU 11/28

Kadeh, bardak ve tabak gibi formlar da, hem kırmızı perdahlı, hem de kahve mallarda yaygın olarak kullanılmaktadır.

F.KULAKOĞLU000130AÜ00013011/28

000131F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000131AÜ00013111/28

000132F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000132AÜ00013211/28

Resim 85 - Ayaklı kadeb, Van Müzesi

000133F.KULAKOĞLU 11/28

Kadeh formunun kulplu veya kulpsuz olmak üzere çeşitli tipleri birçok Urartu merkezinde izlenebilmektedir.

F.KULAKOĞLU000133AÜ00013311/28

000134F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000134AÜ00013411/28

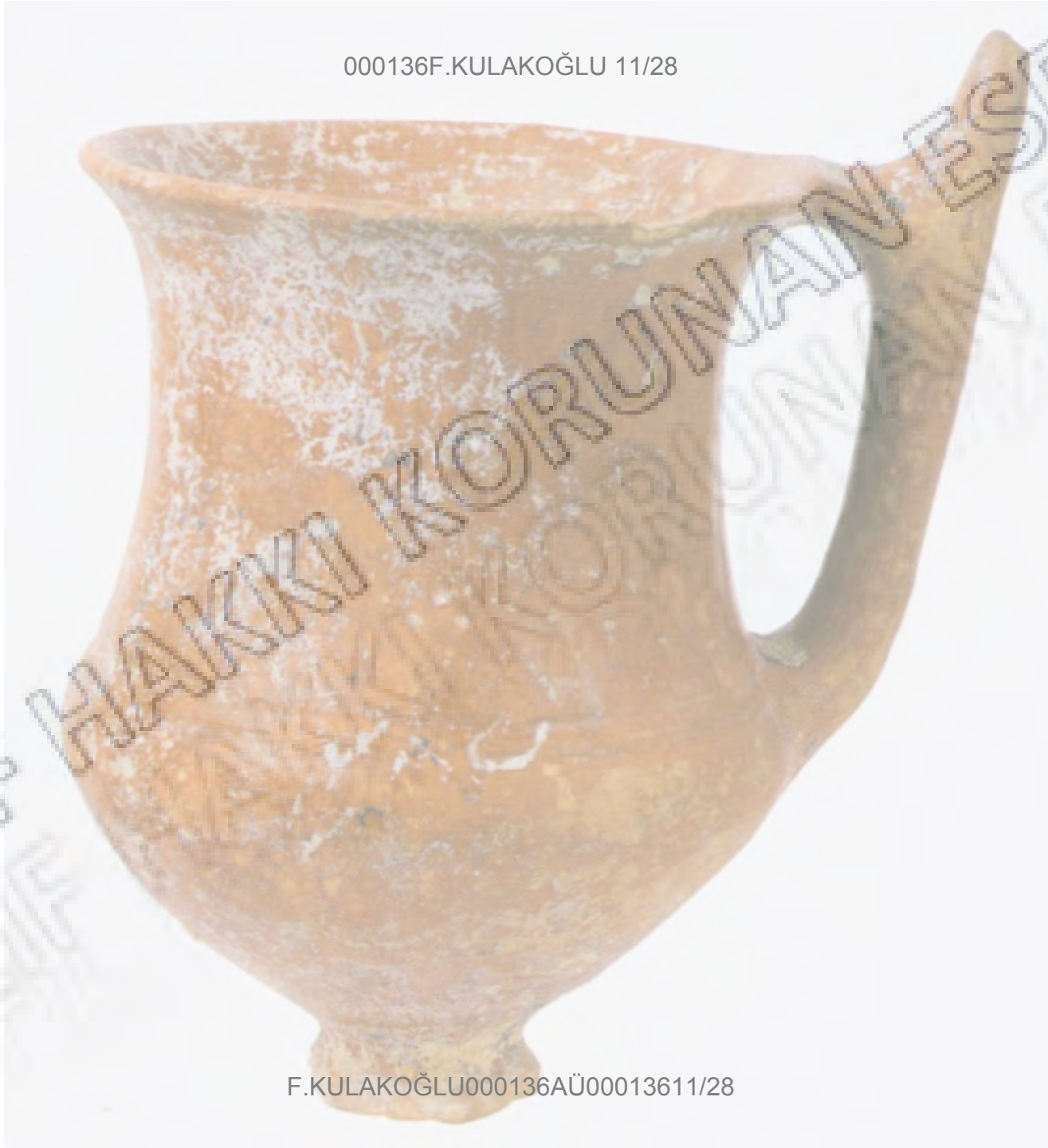
000135F.KULAKOĞLU 11/28

Kırmızı perdahlı testi ve sürahiler. Van Müzesi.

F.KULAKOĞLU000135AÜ00013511/28

000136F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000136AÜ00013611/28

000137F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000137AÜ00013711/28

000138F.KULAKOĞLU 11/28

Kırmızı perdahlı vazo,
Patnos Giriktepe kazısı.
Anadolu Medeniyetleri
Müzesi.

F.KULAKOĞLU000138AÜ00013811/28

Kırmızı perdahlı vazo,
Patnos Giriktepe kazısı.

Çömlekler ise uzun boyunlu çömlekler, kısa boyunlu küresel gövdeli çömlekler ve boyunsuz çömlekler olmak üzere üç ana gruba ayrılabilir. Bunlar da ağız kenarına göre kendi içinde çeşitli alt gruplara ayrılmaktadır.

000139F.KULAKOĞLU 11/28

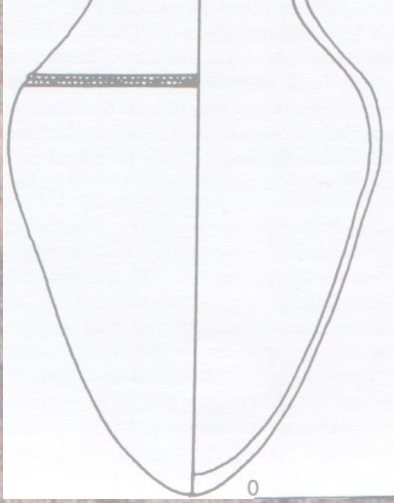
F.KULAKOĞLU000139AÜ00013911/28

000140F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000140AÜ00014011/28
Resim 86 - Devetüyü renkli depolama kabı. Ayas Kalesi

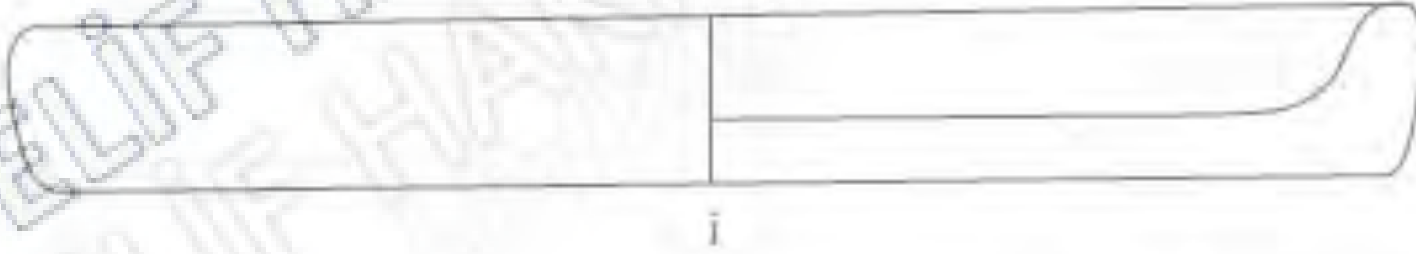
000141F.KULAKOĞLU 11/28

Urartu merkezlerinde bulunan diğer kap formları ise pithoslar ve lengerlerdir. Özellikle kahve mallar grubuna dahil olan ve kimi zaman üzerinde kazıma veya kabartma bezemelerin yer aldığı pithoslar, hemen hemen tüm Urartu merkezlerinde tespit edilmiştir.

F.KULAKOĞLU000141AU0001411/28

Tümüyle kaba mal grubuna dahil olan lengerler ise Ayanis'te oldukça yaygındır. Bunların kimi zaman, tabana sabitlendiği örneklere de Ayanis'te sıkça rastlanmaktadır. Ayanis dışında Bastam'da da lengerlerin ele geçtiği bilinmektedir (Kroll 1979: Abb. 5/12-15).

DEPOLAMA KÜPLERİ

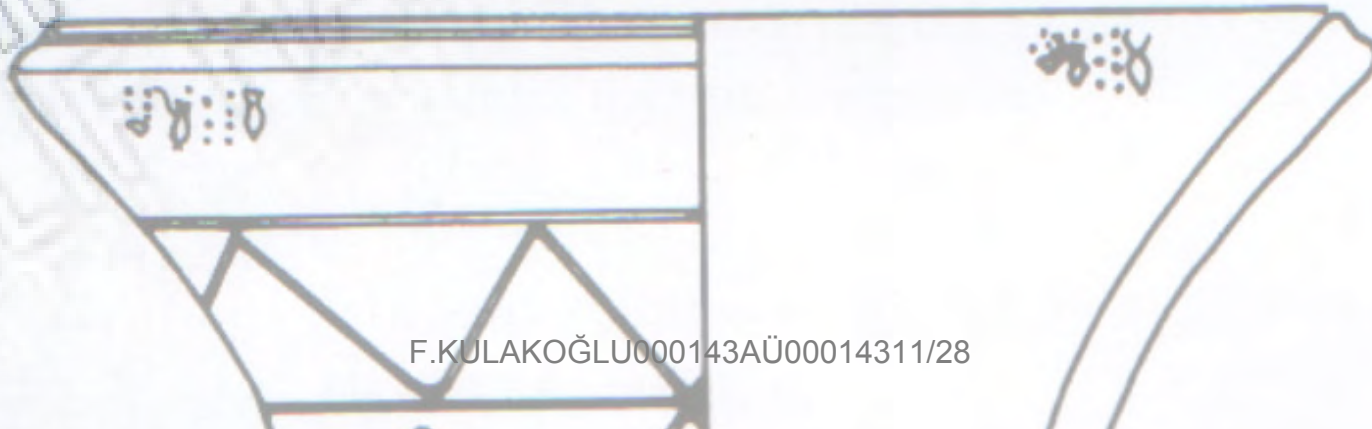
000143F.KULAKOĞLU 11/28

Urartu kalelerinde yürütülen kazılarda bol miktarda bulunan çok büyük boyutlu depolama küpleri, Urartu keramik sanatının çok çarpıcı ürünleri arasındadır. Kale içinde yer alan anıtsal yapıların bodrum katlarına yerleştirilen küplerin boyları değişiklik göstermesine karşın 2.15 metreye varabilmektedir.

Karın çapları 1.5 metre, ağız çapları 0.75 metreye ulaşan bu küpler içinde, kalede yaşayan insanların veya bir muhasara sırasında kaleye sığınmak durumunda kalan kişilerin ihtiyacı olan yiyecek ve içecekler saklanmıştır.

Eyalet merkezi durumundaki bazı kalelerde bu küpler, halktan toplanan verginin depolanması için de kullanılmıştır.

Küplerin üzerinde kapasitelerini gösteren çivi yazılı veya hieroglif yazılar vardır.

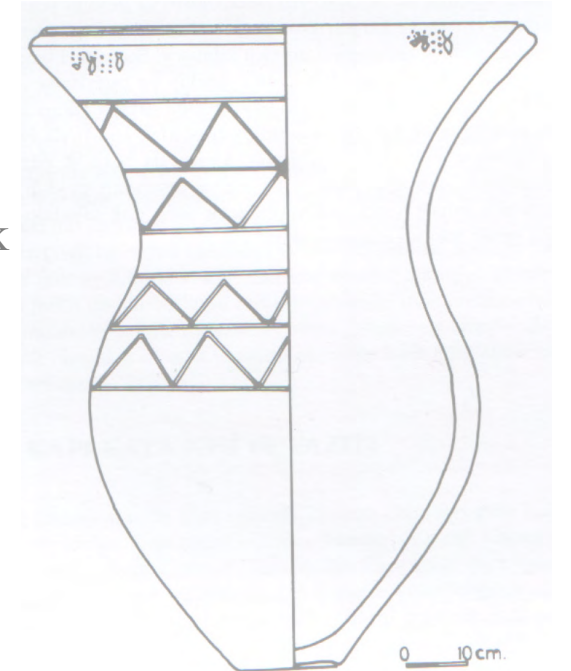
F.KULAKOĞLU000143AÜ00014311/28

Urartu seramiklerinin aksine büyük depolama küpleri üzerinde yaygın olarak **bezeme** kullanıldığı bilinmektedir. Genellikle boyun altında ve gövde üzerindeki halat motiflerinin dışında omuz üzerine yapılmış üçgen şekilli kabartma veya göçük üçgenler, bezeme unsuru olarak kullanılmışlardır.

Tüm omuz boyunca uygulanan bu kabartma ve göçük üçgenler, küpe dayanıklılık ve sağlamlık kazandırmıştır.

Küplerin dayanıklılıklarını artırmak, ihtiva ettiği yiyecek veya içeceği daha iyi muhafaza edebilmek ve içlerindeki maddelere daha kolay erişebilmek amacıyla karınlarının biraz üstlerine kadar toprağa gömüldükleri kazılarla ortaya çıkartılmıştır.

Ayanıs, Baştam veya Karmir-Blur gibi birçok kaledeki magazinler içinde bulunan bu küplerin olasılıkla kullanılacakları mekanlar içinde, bina henüz tamamlanmadan üretildiklerini ve fırınladıklarını önermek mümkündür. Bu durum Urartulu mimarın kalelerini önceden çizilmiş bir plana bağlı olarak aşamalı şekilde inşa ettiğinin önemli bir kanıtıdır. Bir çok Urartu Kalesi'nde olduğu gibi son yıllarda kazılan Ayanıs Kalesi'nde de depo mekanlarına ait kapıların her zaman depo küplerinin boyutlarından küçük oldukları saptanmıştır.

000145F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000145AÜ00014511/28

MADEN İŞÇİLİĞİ

000001F.KULAKOĞLU 11/28

Urartu Krallığı: bir maden işleme ve üretme merkezi.

Demir:

M.Ö. 13.yüzyıl: Erken Demir Çağ: Dilkaya ve Karagündüz mezarları

Urartu yazılı kaynakları: demir ?? II.Sarduri'nin Qulha kralının demir mühürünü ele geçirmesi!!

Asur: I.Tiglat-Pileser/ IITukulti-Ninurta (M.Ö.890-884) / II.Aurnasirpal Nairi ülkesinden haraç olarak demir

Krallık Dönemi'nde bu değerini yitirdiği ve çok bol ve ucuz olarak sağlanan demirin veya demir eserlerin yazılı kaynaklarda artık yer almasının hiç bir önemi kalmadığı gerçektir.

Van Gölü Havzası ve civarında zengin demir yataklarının var olduğu son yıllarda yörede yapılan araştırmalar ile kanıtlanmıştır. Özellikle Bingöl, Tunceli, Elazığ ve Malatya gibi Urartu ana yerleşim alanlarının batısında veya Divriği, Erzincan ve Erzurum gibi kuzey ülkelerinde ve Diyarbakır, Siirt, Bitlis, Van ve Hakkari gibi kentlerde saptanan eski demir ocakları Urartu döneminde yoğun bir kullanımın kanıtları olarak alınmalıdır. **Bu yörelerde saptanan yataklar civarında bulunan demir curufları, çanak çömlek buluntular ve üfleme boruları Urartu demir madenciliğinin en sağlam kanıtlarıdır.**

F.KULAKOĞLU000001AÜ00000111/28

000002F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000002AÜ00000211/28

- * 25.212 tunç kalkan, miğfer, silah
- * 1.541 tunç mızrak, mızrak ucu
- * 305.412 tunç kılıç, okdanlık ve ok
- * 607 tunç kazan, su testisi, çeşitli formda kaplar
- * 4 tunç tapınak kapı bekçisi heykeli
- * 1 tunç heykel
- * 1 tunç boğa, 1 inek ve yavrusu heykeli
- * 1 tunç Rusa heykeli - iki atı ile birlikte.

Yukarı Anzaf, Çavuştepe, Karmir-Blur, Toprakkale ve son yıllarda yürütülen Ayanıs gibi farklı dönemlere ait kalelerin kazılarında ortaya çıkan tunç eserlerin sayıları ancak yüzlerle ifade edilebilmektedir.

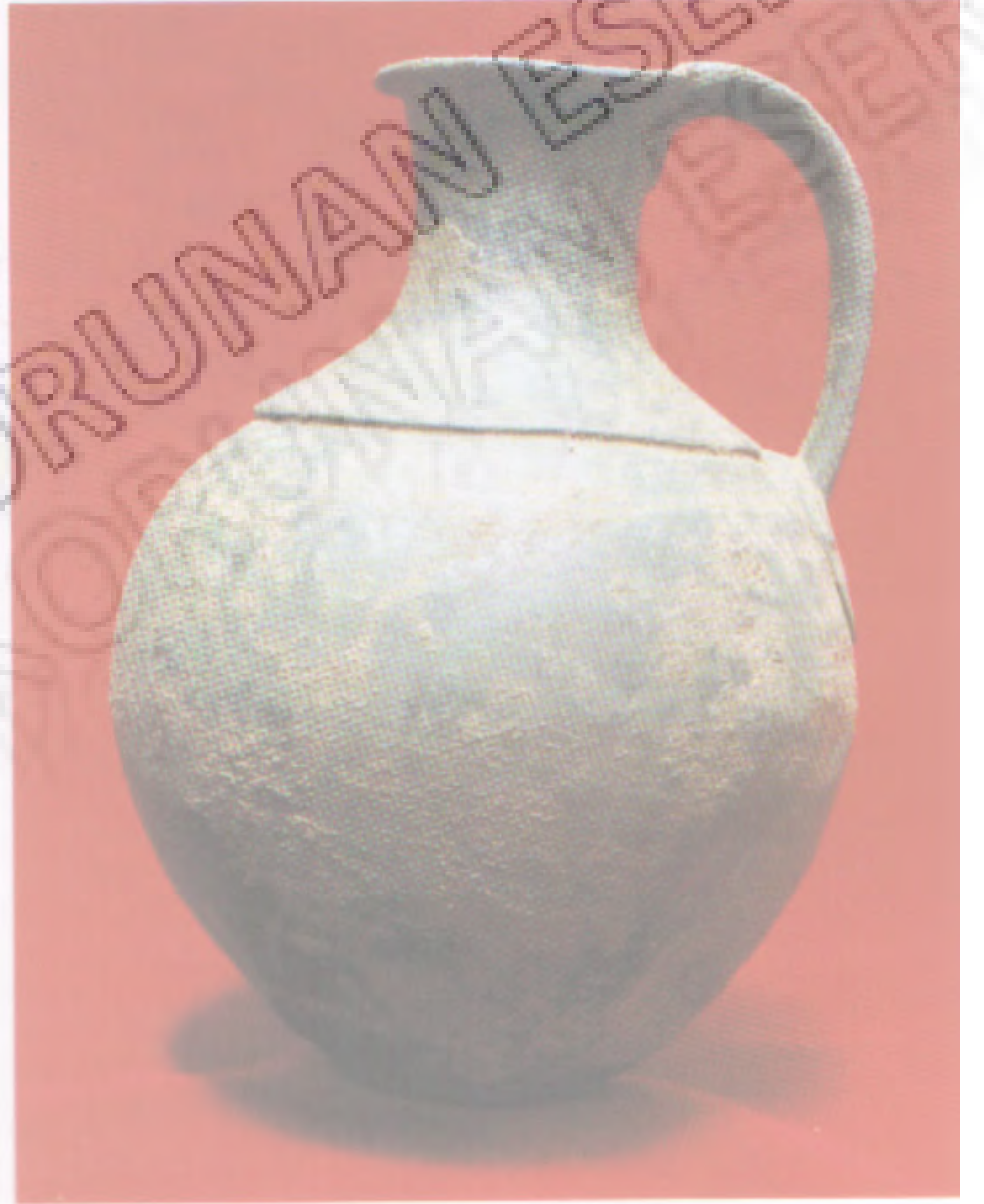
Kazısı yapılan birçok Urartu Kalesi'nin bir saldırı ve bunu takip eden bir yağma ile sona erdiği dikkate alınır, kazılarda bulunan demir, tunç ve özellikle gümüş ve altın gibi eşyaların çok daha fazla olması

gerekir. Ayanıs'ta ancak küçük bir bölümü ortaya çıkartılan payeli salonun" içinden, 1997 yılına kadar 5 miğfer, 3 kalkan, 3 sadak, 2 kazan, 2 kılıç ve yüzlerce mızrak ucu ve diğer tunç eserler, tuncun Urartu'daki yoğun kullanımına ait güzel bir örnektir.

000004F.KULAKOĞLU 11/28

Çizim 24 - Tek kulplu, yonca ağızlı metal kap

F.KULAKOĞLU000004AÜ00000411/28 Çizim 58 - Tek kulplu testi, tunç

000005F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000005AÜ00000511/28

000006F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000006AÜ00000611/28

000007F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000007AÜ00000711/28

000008F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000008AÜ00000811/28

000009F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000009AÜ00000911/28

000010F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000010AÜ00001011/28

000011F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000011AÜ00001111/28

GÜMÜŞ VE ALTIN

Menua, I. Argiſti: Erzurum yöresinde egemenlik süren **Diauehi** kralından vergi olarak altın ve gümüş.

Doğu Anadolu'da günümüzde de bilinen gümüş ve altın yatakları bu bölgede yer alan **Oltuçay, Artvin ve Bayburt** gibi yerleşme yerleri civarındadır. **Gümüşhacıköy, Niksar ve Gümüşhane** ise zengin gümüş yatakları ile ünlüdür. Özellikle kral **Mer** zamanında başlayan ve onu takip eden birkaç kral döneminde de süren kuzey ve doğu seferleri Güney Kafkasya ve civarındaki altın ve gümüş yataklarına ulaşmak amacını da taşımaktaydı.

Batıda ise Malatya ve civarından altın ve gümüş sağlandığı **II. Sarduri'**nin yazıtlarında bertilmektedir. Urartu kralı **Melitalhe kralı Hilaruda'dan**, bağışlanması karşılığında, haraç olarak altın ve gümüş aldığını bildirmektedir.

Güneydoğu Anadolu'daki **Kumahalhi kralı Kuştaşpili** de aynen Hilaruda gibi bağışlanmış, ancak bunun karşılığını altın ve gümüşten oluşan ağır bir vergi ile ödemek zorunda kalmıştır. Bu iki kraldan elde edilen altın ve gümüş günümüzde de varlığı bilinen **Keban, Malatya ve Kahta** kentleri civarındaki kaynaklardan elde edilmiş olmalıdır.

Urartu'da altın ve gümüşten üretilmiş eşyaların çeşitliliğini ve yoğun kullanımını görebilmek için II.Sargon'un sekizinci sefer kayıtlarına bakmak yeterlidir. Asur kralı Sargon'un memurları ve subayları tarafından yapılan sayımda 34 talent 18 mina altın (y.o.1.030 kilogram) ve 167 talent 2.5 mina gümüşü (y.o. 4.911 kilogram) saf olarak ele geçirilmiştir. Ağırlığı 5 talent 11 mina olan (y.o. 165 kilogram) ve **merkezlerinden aslan başları çıkan altı altın kalkan** Musasir Haldi tapınağının duvarlarını süslemekteydi. Bu dönemde Yakındoğu'da kullanılan ağırlık ölçüsü 1 talent y.o. 30 kilogram idi ve mina bir talentin 1/60 ağırlığına eşitti. Kayıtlardan anlaşılmaktadır ki **tapınağın kapı kanatlarını tutan sürgülerden, tanrıça formundaki anahtarlara, kama ve kılıçlara, meyve sepetlerinden mühür ve yüzüklere kadar bir çok eşya altından yapılmıştır.**

Aynı çeşitlilik gümüş için de geçerlidir. Söz konusu yazıtlar tapınakta gümüş mızraklar, yaylar ve kazanlar, vazolar, kaplar ve meyve sepetlerinin de Asur kralının eline geçtiğini yazmaktadır. Sadece bir tapınakta ele geçen bu sayıda ve ağırlıktaki altın ve gümüş eşya bu madenin Urartu'da yoğun kullanım bulduğunun önemli bir kanıtıdır. Ayanis kazısında onaya çıkan çok sayıda altın süsleme elemanları ve altın kaplamalı bir çok eşya, bu kullanımın M.Ö. 7. yüzyılın ortalarındaki izleri olarak değerlendirilmelidir.

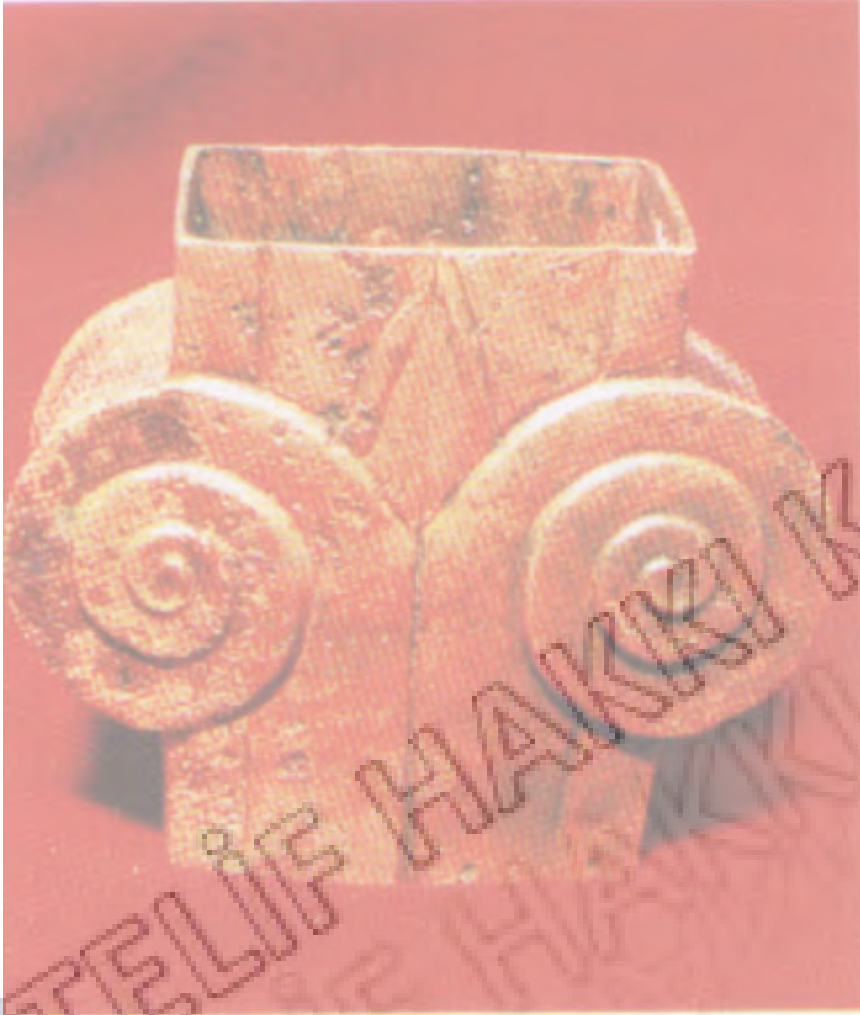
000014F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000014AÜ00001411/28

000015F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000015AÜ00001511/28

*Resim 60 - Mobilya Parçası
Van Müzesi*

*Resim 61 - Keçi ayağı biçimli masa
ayağı, Van Müzesi*

000017F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000017AÜ00001711/28

000018F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000018AÜ00001811/28

©TELIA
©TELIA

SAATÇI KORUNAN FİSER ©
FİSER ©

000019F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000019AÜ00001911/28

000020F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000020AÜ00002011/28

000021F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000021AÜ00002111/28

000022F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000022AÜ00002211/28

MİĞFERLER

000023F.KULAKOĞLU 11/28

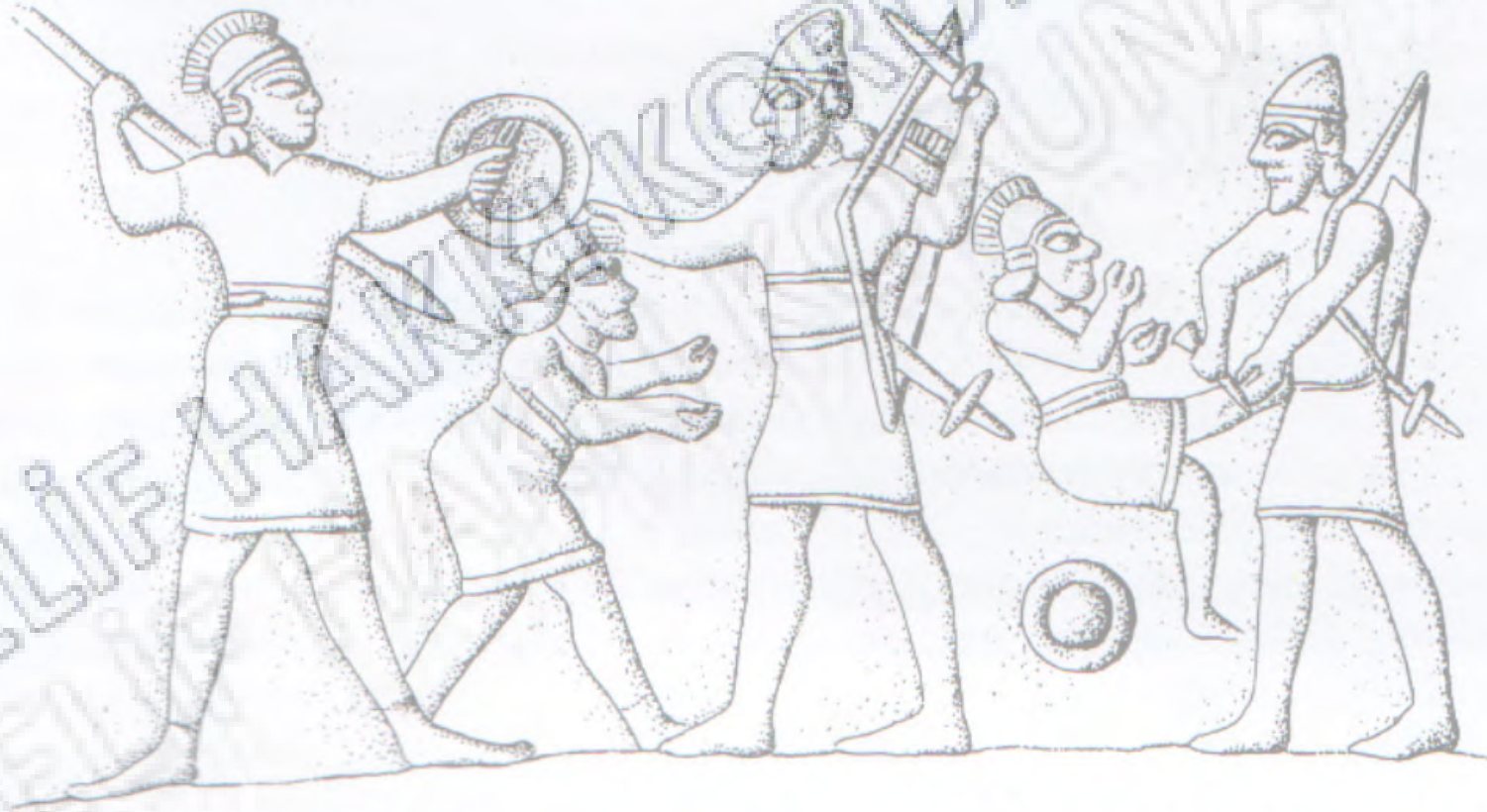
Tunç, bakır veya demir gibi çeşitli madenlerden üretilen eşyalar arasında miğferler, kalkanlar, sadaklar, kılıçlar ve mızraklar gibi askeri teçhizat veya silahlar ön sırada yer alırlar. Urartu kazılarında ortaya çıkartılan birçok miğfer farklı dönemlere ait olmalarına karşın form açısından büyük bir çeşitlilik göstermezler. Birkaç istisnanın dışında **Urartu miğferleri konik bir biçime** sahiptir.

Bazı özel koleksiyonlarda veya müzelerde bulunan ve kaynağı kesin olmayacak şekilde bu müzelere gelen bir **iki örnek sorguçlu miğfer** olarak adlandırılabilir.

F.KULAKOĞLU000023AÜ00002311/28

Asur kralı III. Salmanasar'a ait Balawat kapısı üzerinde **sorguçlu miğfer giyen Urartu askerlerinin** betimlendiği bilinmektedir. Aynı kabartma üzerinde Asurlu askerler konik miğferler giymektedirler. M.Ö.9. yüzyılın ortalarındaki Urartu kralı Arame'nin askerlerinin sorguçlu miğferler kullandıklarını düşünmek mümkündür. Ancak Urartu kazıları bu tipe ait hemen hiç bir örnek vermemiştir. Bu durum Asurlu sanatçının sorguçlu miğferi Urartulu askerlerin simgeleyici bir özelliği olarak da kullandığını gösterebilir.

Şim 25 - Balawat kapısı üzerinde Asur ve Urartulu askerler (Merhav R., (Editör/, Urartu-A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E., Jerusalem, 1991. Res.10)

F.KULAKOĞLU000024AÜ00002411/28

Urartu Krallığının M.Ö. 9. yüzyılın sonlarında askeri donanım yönünden belli bir standarda kavuştuğu gözlenir. Çağdaş Asur, Babil ve Suriye örneklerinde olduğu gibi Urartulu askerler de benzer huni şekilli konik miğferleri kullanmaya başlarlar. Bu uygulama krallığın sonuna kadar büyük bir değişim göstermeksizin devam eder. Bu formda yapılan miğferlerde yaygın olarak kullanılan malzeme **demir ve tunçtur**. Demir özellikle M.Ö. 8. yüzyılın sonu ve 7. yüzyılda yoğun kullanım bulmuştur. Bu tür miğferler iki parçanın birbirine perçinlenmesi ile elde edilmişlerdir ve üzerlerinde herhangi bir bezeme yoktur. Demir eserlerin bir çoğunun paslanmış olması, varolan olası bezemeleri de ortadan kaldırmış olabilir.

000026F.KULAKOĞLU 1/28

Üzerinde farklı **bezemelerin** ve bazı durumlarda bir yazıtın da yenildiği birçok miğfer tunçtan yapılmıştır. Krallığın farklı yörelerinde yürütülen bir çok kazıda bezemeli ve yazıtlı örnekler günümüze kadar ulaşabilmiştir. Özellikle Çavuştepe, Karmir-Blur ve Ayanıs kazılarında (Resim 67) çıkan birçok miğfer üzerinde bu miğferlerin, tanrı Haldi'ye sunulan birer adak eşyası olduğu bilinmektedir. Bu tür adak eşyaları diğer adak eşyaları ile birlikte aynı mekanlardan elde edilmişlerdir. Ayanıs'da bulunan iç içe üç tunç miğferin ele geçtiği alan, demir miğferlerin veya diğer tunç adak eşyalarının bulunduğu "payeli salondur". Miğferler üzerinde, alt kenar boyunca uzanan iki band arasında bunların Argiştı oğlu Rusa (II) tarafından Tanrı Haldi'ye armağan olarak sunulduğu yazılıdır. **Miğferler çeşitli merasim sahneleri ile betimlenmiştir.**

Üzerinde **yazıt ve betimleme bulunan bir çok miğferin adak eşyası** olduğu önerilmiştir.

000027F.KULAKOĞLU11/28

F.KULAKOĞLU000027AÜ00002711/28

000028F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000028AÜ00002811/28

Miğferler üzerinde gözlenen savaş arabası ve süvarilerin yer aldığı **savaş sahneleri** veya bir veya birkaç kutsal ağacın iki yanında **tanrılara tapınma sahneleri**, araba veya atla yapılan çeşitli **av sahneleri kalkan veya kemerler üzerinde bulunabilen diğer sahnelerden pek farklı değildir.**

Urartu betim sanatında gözlenen gelenekselleşmiş bezeme öğeleri büyük bir değişiklik göstermeksizin hemen tüm tunç eserler üzerinde gözlenebilir. Ayanis Kalesi'nden çıkan tunç miğfer üzerindeki, merkezi bir kutsal ağaç ve bu ağacın iki yanında tapınanlardan oluşan ana sahnenin dışında tüm kemeri çepeçevre saran hayvan motiflerinin boğa, aslan veya kartal gibi Urartu'da çok yaygın olarak kullanılan motifler değil, fakat **tavuk** betimlemesi olması değişik bir uygulama olarak karşımıza çıkar. **Tavuk** motiflerinin Urartu dininde bir anlamının olduğu bilinmemektedir. Herhalde bu motiflerin kullanılması adağın sahibi kral Rusa'nın, pek de alışmamış bir davranışı olmalıdır.

Urartu miğferleri üzerinde gözlenen bir başka bezeme motifi genel olarak "**şimşek**" olduğuna inanılan motiflerdir. Miğferin önünde, sivri tepesinden alın kısmına doğru, ucu hayvan başlı veya hayvan başı olmaksızın uzanan kabartmanın hemen altında uygulanan şimşek motifinin anlamı, fırtına tanrısının simgesi veya hayvan boynuzu olduğu şeklindeki önerilere karşın, bilinmemektedir.

Üzerlerindeki ithaf yazıtları ile farklı dönemlere tarihlendiğini bildiğimiz Urartu miğferleri, gerek form ve gerekse bezeme olarak büyük bir farklılık göstermezler. Krallığının başlangıcından sonuna kadarki dönemde gözlenen **en önemli farklılık, erken döneme tarihlenen birçok miğferin üzerindeki bezemelerin arkadan döğme ve önden çizme yöntemi ile yapılmalarına karşın, özellikle MÖ. 7. yüzyıla tarihlenenlerin daha çok önden çizilerek yapılmış olmalarıdır.** Motif repertuarında ve süsleme öğelerinde gözlenen önemli bir değişiklik yoktur. Aslında bu durum diğer bir çok bezemeli Urartu eşyaları da geçerlidir.

KALKANLAR

000030F.KULAKOĞLU 11/28

Urartu kalkanlarının sınıflandırılması ve tanımlanmasında kullanılan iki ayrı grup kaynak vardır. Bu kaynaklardan ilki, farklı tarihlere ait **olan Asur kabartmaları üzerinde resmedilen Urartulu askerlerin taşıdığı kalkanlardır.**

Diğer grup ise birçok Urartu kazısında ortaya çıkartılan kalkanların **kendileridir.** Her iki kaynağı dikkate alarak yapılacak bir sınıflama gerçeği daha iyi yatsıtacak gibi görülebilir. Ancak Asur kabartmaları üzerinde, Urartulu askerlere ait olarak veya Urartu yapılarının duvarları üzerine asılı olarak gösterilen ve **genellikle Urartu malı olduklarına inanılan kalkanların örnekleri, 1997 Ayanis kazısında ortaya çıkartılanın dışında,** hiç bir Urartu kazısında ortaya çıkmamıştır.

Bu konudaki her değerlendirme bu gerçeği gözönüne alarak yapılmalıdır. Urartulara ait olduğu önerilen en erken kalkan betimlemeleri, Asur kralı III. Salmanasar'a ait olan Balawat kapısı üzerinde görülür. Asur kralının saltanatının erken yıllarından ben Urartu üzerine yaptığı seferleri betimleyen kabartmalar üzerinde Urartu askerleri ellerinde küçük ve ortaları kabarık kalkanlar taşırlar. Urartulu askerlerin sorguçlu miğfer ve kısa tunik ile birlikte küçük kalkanlar, onların Urartulu askerler olduğunun simgesidir.

Kalkanların ortalarında gözlenen kabarıklar, çeşitli Urartu kazılarında ortaya çıkartılan ve yazıtlarla Urartu malı oldukları kesin olan "umbo'lar olmalıdır (Resim 68). Ancak çapları çok kü-çâk olan bu tür kalkanların gerçek örnekleri şimdiye dek ele geçmemiştir.

Fig. 10 - Basalt kapısı üzerinde Asur ve Urartulu askerler (Merhav R., (Editör/, Urartu-A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E., Jerusalem, 1991. Res.10)

*Tanrı Teişeba
motifli kalkan
umbosu. Van
Müzesi*

000032F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000032AÜ00003211/28

000033F.KULAKOĞLU 11/28

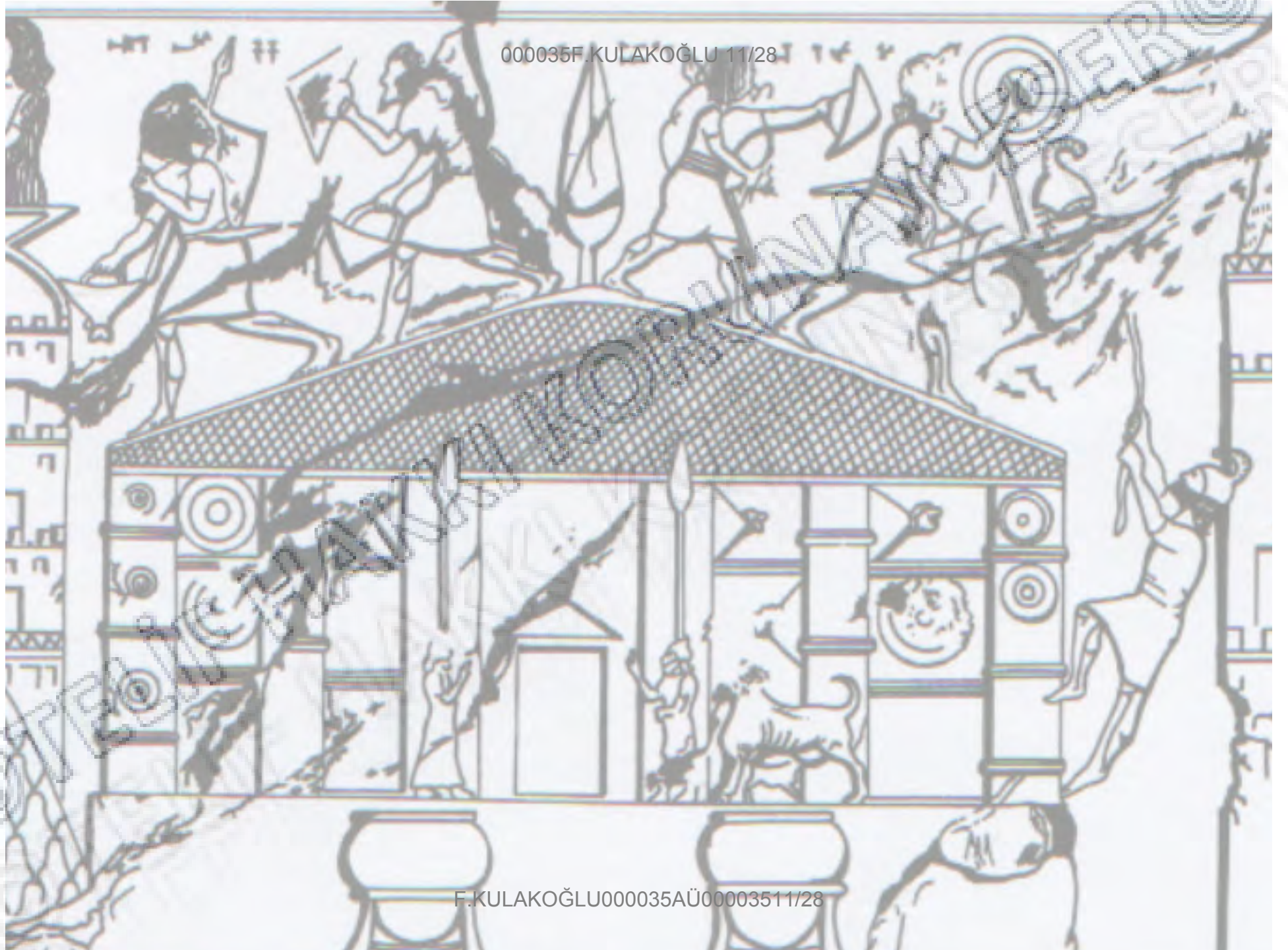

F.KULAKOĞLU000033AÜ00003311/28

Konu ile ilgili bir başka Asur kabartması, Asur kralı II. Sargon'un sekizinci seteri sonunda 000034F.KULAKOĞLU 11/28 yağma etliği Musasir kentini resimleyen Korsabad kabartmasıdır. Kabartma üzerindeki **Haldi tapınağının ön cephesi ortalarından aslan başlarının çıktığı kalkanlar ile bezenmiştir**. Duvarlar ve payeler üzerine asılı duran bu kalkanlar ile ilgili bilgiler seferin kayıtlarını içeren yazıtlarda da vardır. Hatta tableti kaleme alan yazıcı, bu kalkanların **altından yapıldıklarını ve ağırlıklarının yaklaşık olarak 25 kilogram** (5 talent,12 mina) geldiğini yazmaktadır, bu kalkanların solid altından yapılmış olabileceği şüphelidir.

Son yıllarda Ayanıs kazısında ortaya çıkartılan bir çok tunç malzeme ince bir altın tabakası ile kaplanmıştır. Musasir kalkanlarının da bütünüyle altından değil, tunç üzerine altın kaplama olarak yapılmış olduklarını önermek mümkündür. Ortasında bir aslan protomu olan kalkanlar hiç bir Urartu kazısından ele geçmemiştir. Bu durum, Ayanıs 1997 kazılarında ele geçen aslan başlı kalkan ile değişmiştir. MÖ. 9. yüzyılın ortalarında Asur'da yaygın olarak kullanılan bu tip kalkanların çağdaş Kuzey Suriye Kent Devletleri sanatında da kullanıldığı bilinmektedir. Kargamış Zincirli ve Sakçagözü kabartmalarında merkezi hayvan başlı kalkanların betimlendikleri ve bu örneklerin Asur örneklerinden daha eskiye tarihlendikleri bilinmektedir.

000035F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000035AÜ00003511/28

Urartu kalkanları ile ilgili yapılacak bir sınıflandırma, kazılardan ortaya çıkmış olan gerçek malzemeler ile yapılmak durumundadır.

Urartu yayılım sahası içinde yürütülen Altıntepe, Kayalidere, Karmir-Blur, Arin-Berd, Toprakkale ve Ayanis gibi birçok Urartu kalesinde çok sayıda kalkan gün ışığına çıkartılmıştır.

Bu kalkanlar **dekoratif adak kalkanları** ve **bezemesiz kalkanlar** olarak iki ayrı grupta toplanabilir. **Çapları 60 cm, ile 0.80 cm. arasında değişen adak kalkanları** üzerinde, bantlar arasına yerleştirilmiş **birbirini takip eden aslan ve boğa motifleri** vardır.

Hayvanlar her zaman simetrik ve kalkanın merkezine doğru yürür durumda resimlenmiştir. Aslan veya boğalar kalkan üzerindeki içice halkaların üzerine basmaktadırlar ve sadece bir yönden bakıldığında düz olarak görülebilirler. Bu nedente motiflerin düz olarak algılanabilmesi için kalkanların bir yönde asılı olmaları veya durmaları gereklidir. Asılma yönü değişmesi durumunda hayvanların simetrisi de bozulur.

Farklı dönemlere ait olan bu tip dekoratif kalkanlar üzerindeki bezemeler birkaç küçük detayın dışında hep aynıdır. Farklılık gösteren motifler hayvan dizileri arasında veralan çeşitli geometrik bezemeler ve tomurcuk motifleridir.

Dekoratif kalkanlar genellikle onu yaptıran ve tanrıya adak eden krala ait bir adak yazıtına sahiptir. Adak edilen tanrı hemen her zaman Tanrı Haldi'dir.

000037F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000037AÜ00003711/28

000038F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000038AÜ00003811/28

Diğer grup kalkanlar ise öncekiler ile aynı boyutlarda ve formda olmasına karşın, üzerlerinde **bezeme olmayanlardır**. Bu tür kalkanların savaşlarda kullanıldıklarını önermek mümkündür. Ancak Ayanıs kazılarında ortaya çıkartılan ve **çapları 0.80 metre** civarında olan bir kaç kalkan buldukları "payeli salonun" payeleri üzerinde **büyük tunç çiviler ile asılmakla idi**.

Bu nedenle duvarları süsleyen adak kalkanlarının üzerinde bezeme olması da şart değildir. Kalkanların kenarı boyunca çevrelenen demir çubuk, kalkanı sağlamlaştırmak için kullanılmış olmalıdır. Diğer bir çok örnek gibi Ayanıs **kalkanlarının içlerinde üç adet tutamak** vardır. Tutamaklar iki veya üç perçin ile kalkana tutturulmuştur. Tutamaklardan ikisinin kalkanı taşımak için, diğerinin ise omuza asmak için kullanıldığı önerilmiştir Ayanıs örneklerinde olduğu gibi diğer Urartu kalkanlarının da **arka yüzleri kalın bir çuval veya hasır ile kaplanmış olmalıdır**.

Birçok Urartu kazısında ortaya çıkan koni biçimli tunç veya demir umboların gön gibi yok olabilen malzemelerden yapılan kalkanların ortalarında yer aldığı önerilmiştir. Bu tip kalkanlar da henüz bulunamamıştır. Ancak umboların bazı Asur kabartmalarında gösterildiği gibi böyle kalkanlara ait olduğu bilinmektedir. Bu durumda kullanılan malzeme açısından Urartu kalkanlarını, tunçtan ve gönden olmak üzere iki ayrı grupta toplamak da mümkündür.

SADAKLAR: OKDANLIKLAR

000040F.KULAKOĞLU 11/28

Tunç levhaların yaklaşık 0.70 metre uzunluğunda ve 0.10 metre çapında bir tüp oluşturacak şekilde katlanması ile elde edilen sadakların acık olan bir yüzü deri ile kapatılmıştır. Sadağın alt kısmı bazı örneklerde tunç, bazı örneklerde ise, deri ile kaplanmıştır.

İki uçta veralan birer halka yardımı ile bağlanan bir kayış, sadağın omuzda taşınmasına yardımcı olmuştur.

Bazı durumlarda sadağın ağız kenarı boyunca demir bir çubuk kullanılmış ve sadak güçlendirilmiştir.

Çeşitli Urartu kazılarında elde edilen buluntular, sadakların genelde aynı formda yapılmış olmalarına karşın **adak merasimlerinde ve savaşlarda kullanılmış** olduklarını gösterir.

Adak eşyası olarak kullanılan birçok sadak üzerinde bandlar halinde çeşitli betimlemeler ve adağın sahibine ait yazıtlar vardır. Bezemeler genelde atlı veya yaya askerlerin yürüyüşünü veya atlı savaş arabalarının geçişini betimler. Bandlar arasında yeralan zig zag ve tomurcuk motifleri dizisi sahneleri birbirinden ayırır. Bu betimlemeler diğer tunç Urartu eserleri üzerinde görülenlerden stil olarak farklı değildir.

Karmir-Blur kazılarında çıkan 18 sadaktan beşi üzerinde, bunları **adayan I. Argiştı ve II. Sarduriye ait ithaf yazıtları** görülebilir. Bezemesiz ve adak yazıtsız kalkanlarda olduğu gibi üzerinde bezeme veya yazıt olmayan sadakların da yapıların çeşitli yerlerine asıldıkları bilinmektedir. Ayanıs kazıları bezemesiz sadakların diğer silahlar ile birlikte payelerin üst kısımlarına asıldıklarını kanıtlamıştır.

000041F.KULAKOĞLU 11/28

Resim 71 - M.Ö. 7. yüzyıla ait tunç sadak, Ayanıs Kalesi

F.KULAKOĞLU000041AÜ00004111/28

000042F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000042AÜ00004211/28

000043F.KULAKOĞLU 11/28

Plaque fragment inscribed with the Urartian royal name Argishti (probably Argishti II), 8th–7th century B.C.

B.C.

Eastern Anatolia or Northwestern Iran, Urartian
Bronze

2.72 x 6 in. (6.91 x 15.24 cm) Rogers Fund, 1976 (1976.5)

This fragment is decorated with two identical royal or religious processions, a typical stylistic and iconographic representation. What the footmen carry remains unknown. The Urartian cuneiform inscription above the top panel reads: "From the arsenal of Argishti." One Argishti is known to have reigned from ca. 785–765 B.C., the second from 714–ca. 685 B.C.

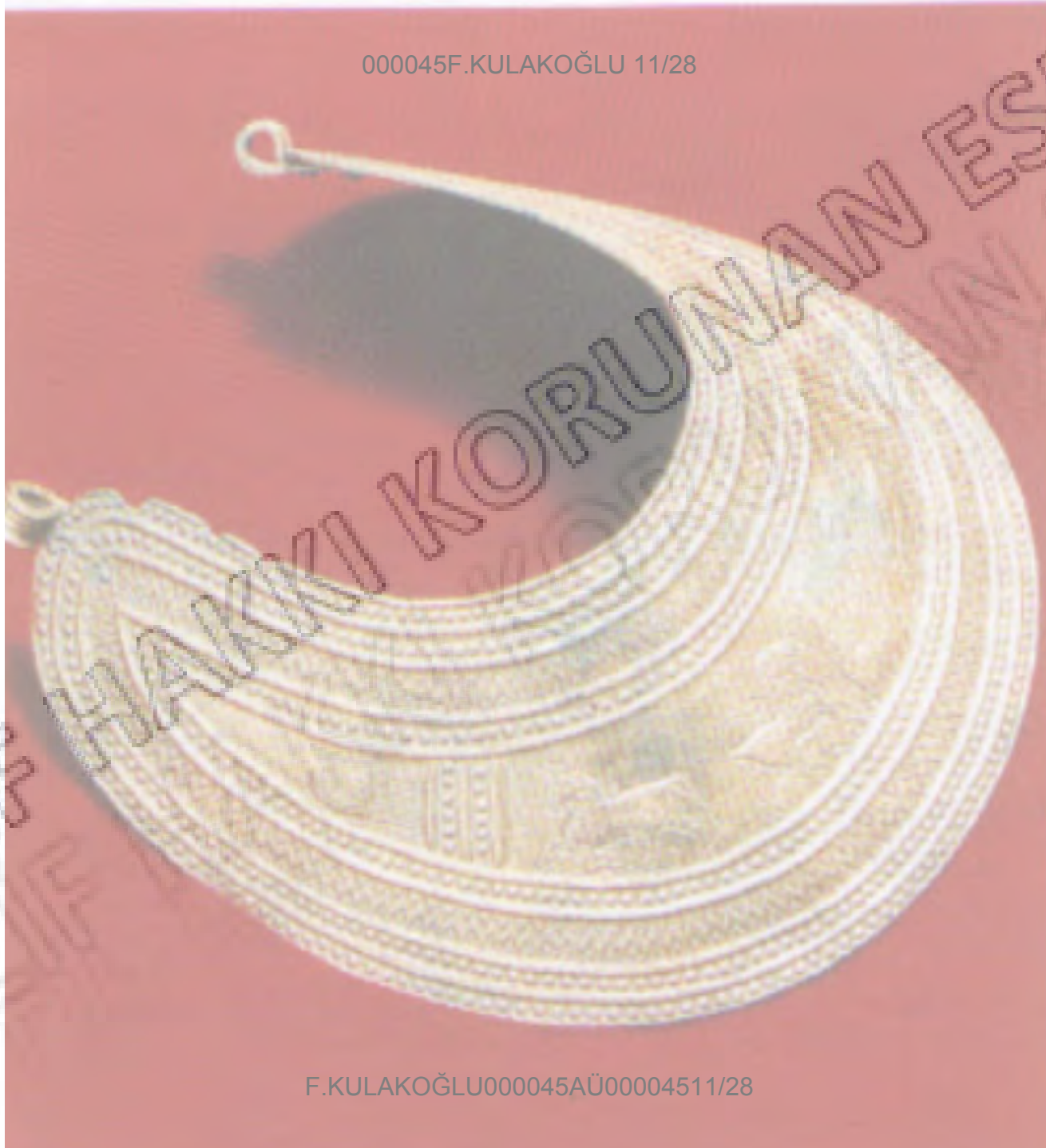
F.KULAKOĞLU000043AU00004311/28

000044F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000044AÜ00004411/28

000045F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000045AÜ00004511/28

000046F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000046AÜ00004611/28

000047F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000047AÜ00004711/28

000048F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000048AÜ00004811/28
Resim 59 - Tunç adak levhası, Van Müzesi

000049F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000049AÜ00004911/28

000050F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000050AÜ00005011/28

KEMERLER

000051F.KULAKOĞLU 11/28

Urartu maden sanatında levha tunçtan üretilmiş kemerler, sayısal açıdan önemli bir grubu oluştururlar. Bunun başlıca nedeni kemerlerin hemen her sınıftan insanların **mezarlarında ölü armağanı** olarak bulunmasıdır. Bu gelenek inhumasyon mezarlar için olduğu kadar kremasyon mezarlar için de geçerlidir. Van Dilkaya mezarlık alanında ortaya çıkartılan ve ekonomik yönden hiç de güçlü olmayan insanlara ait olan urnelerin yanında, katlanmış durumda kemerlerin varlığı gözlenmiştir. Aynı şekilde katlanmış kemerlerin çok daha zengin kişilere ait oldukları kesin olan Altıntepe mezarlarındaki kazan içinde bulunmuş olduğu bilinmektedir. Urartu toplumunun farklı ekonomik güce sahip kesimlerinin **kemer kullanma alışkanlığı** dikkat çekicidir. Bu durum Urartu giyim modasında kemerin yerini her zaman koruduğunu göstermektedir. Nitekim günümüze kadar gelebilmiş birçok Urartu betimlemesinde, tunç kemerlerin elbiseyi tamamlayan bir unsur olarak karşımıza çıktığı görülür.

Urartu Sanatı'nda **kullanım açısından iki tür kemer** olmalıdır. Bunlardan ilki ve yoğun kullanım bulmuş olanı **bele bağlanan kemerlerdir**. Genellikle 1.0-1.4 metre uzunluğunda olan bu kemerler, elbisenin veya bazı durumlarda mantonun üzerine bağlanmıştır.

Diğer tür kemerler ise **genellikle sol omuzdan sağ kakaya doğru çapraz olarak uzanan, omuzda kuşanılan kemerlerdir**. Bu tür kemerlerin uzunluklarına ait en önemli kanıt, Çavuştepe'de bir asker tarafından kullanıldığı kesin olan 1.53 metre uzunluğundaki örnektir. Çavuştepe örneği uzun kemerlerin at koşumu olarak değil, fakat insanlar tarafından kullanıldığının önemli kanıtıdır.

F.KULAKOĞLU000051AU00005111/28

Kullanım şekli ne olursa olsun genellikle tüm **kemerlerin arka yüzleri deri ile kaplanmıştır**. Deri, kemerin uzun ve yan kenarları boyunca açılmış delikler ile kemere tutturulmuştur. Kemerlerin iki kısa kenarında yeralan ve perçin ile kemere tutturulan halkalar, kemerin olasılıkla bir kaytan ile bele bağlanmasını sağlamıştır, bazı durumlarda kemerin iki ucunu birleştirmek için **bir kemer tokası** da kullanılmıştır. Kemer tokaları genellikle kanatlarını iki yana açmış kartal betimlemesi şeklindedir. Döküm veya levha metalden üretilen kemer tokaları üzerinde bazı durumlarda çeşitli hayvan motifleri veya bu hayvanlar arasındaki mücadele betimlenmiştir.

Tüm Urartu kemerlerinin **üzerleri çeşitli savaş arabaları, süvariler veya yayalar, avlanan insanlar, hayvanlar, geometrik motifler veya bitki motifleri ile bezenmiştir**. Üzerinde betimleme olmayan kemer yoktur. Betimlemeler **genelde iki farklı teknikte** yapılmıştır.

1. Yaygın olan **bezeme tekniği arkadan vurma** yöntemidir.
2. Daha az kullanılan önden **çizme** yöntemi birçok durumda tek başına veya arkadan vurma tekniği ile birlikte uygulanmıştır. Arkadan vurma yönteminde de kemer üzerine betimlenmek istenen motifler, önce sivri bir madeni kalemle çizilmiş olmalıdır. Çeşitli motiflerin konturları ve gerekli detaylar bu şekilde yapılmıştır.

Urartu tunç kemerleri üzerinde betimlenen sahneler veya motifler oldukça zengin bir repertuar göstermesine karşın, **kronolojik açıdan kesin gruplar oluşturmazlar**. Sadece kemerler üzerinde değil fakat diğer bezemeli Urartu eserleri üzerinde de bezeme ögesi olarak çok yaygın kullanılan **aslan, boğa ve kanatlı fantastik yaratıklar** gibi motifler, olasılıkla uzun yıllar süren tutucu bir krali modanın etkisinde veya zorlamasında, krallığın tüm zamanları boyunca çok büyük bir stilistik farklılaşmaya uğramadan kullanılmışlardır. Bu nedenle tarihlendirme denemeleri yapılırken bu motiflerin katkıları düşük düzeyde kalmaktadır. Motiflerin oluşturduğu sahneler, sahnelerin anlatım düzeni ve motiflerin kemer üzerindeki konumları kronolojik bir tasnif için başvurulması daha yararlı olan unsurlardır.

1. Bu kriterler dikkate alınarak yapılacak bir tasnifte, **en erkene tarihlenen kemerlerin üzerindeki bezemenin sürekli anlatımı içeren sahnelerden** oluştuğunu gözlemek mümkündür. Bu tür kemerlerde kemerin tüm yüzeyini oluşturan betimleme alanı, birbirine paralel iki sıra kabartma çizgi ile **dört veya üç şeride** ayrılmıştır. Sahneler bu şeritler üzerinde resmedilmiştir. Belli bir **hareket** içeren sahneler genellikle **geçit halindeki süvariler, savaş arabaları, ellerinde çeşitli silahlar taşıyan yaya askerler, kutsal ağaçların iki yanında tapınan kanatlı fantastik yaratıklar veya insanlardan** oluşmaktadır. Hareket kemerin tam ortasından, belirli bir mekan ile bağlantılı olmaksızın ve nerede başlayıp nerede bittiği belirtilmeksizin başlayarak iki dar kenara doğru devam etmektedir. Sahnelerin zemini, kemeri şeritlere ayıran kabartma çizgilerdir. Bu zemin sözkonusu kemerler üzerindeki tek mekansal kavramdır. **Sürekli anlatım tarzında resmedilen kemerler üzerinde durağan motiflere rastlamak çok zordur.** Bezeme bantları arasında savaş arabaları ile yapılan boğa veya aslan avı sahnelerinin yer aldığı kemerler de bu gruba girmelidir. Ancak bu örneklerde av sahneleri arasında yer alan ve sahnenin hareketliliğini durduran veya sekteye uğratan çeşitli motifler vardır. Rozet, palmet veya çeşitli geometrik veya bitki motifleri sürekli anlatımı sekteye uğratır.

000054F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000054AÜ00005411/28

Kemerin **bantlara ayrılarak bezeme alanlarının oluşturulduğu ve bu alanlar içinde kemer tokasına doğru hareket eden asker veya savaş arabalarının** betimlendiği kemerlerden hiç birisi bir yazıt ile **donatılmamıştır**. Bu nedenle bu üslubun ne zaman başladığı ve ne zamana kadar devam ettiğini kesin hatlarıyla ortaya koymak bir hayli güçtür. Ancak benzer motiflerin yer aldığı ve **üzerlerinde I. Argisti veya II. Sarduriye** ait ithaf yazıtları olan diğer eserler yardımı ile bu grubun **MÖ. 8. yüzyılın başlarından** itibaren kullanıldığı önerilebilir. Hareketlerin rozetler veya geometrik motifler ile bölündüğü av sahneli kemerlerin ise, önceki gruptan belki biraz daha geç olması gerekmektedir.

2. Urartu tunç kemerlerinde önemli bir başka grubu **alt alta yerleştirilmiş aslan, boğa, dağ keçisi veya fantastik yaratıklar ile yer değiştirerek betimlenmiş rozetler, kutsal ağaçlar, çiçek motifleri, palmet motifleri veya kanatlı güneş kursları** içeren kemerler oluşturur. Bu gruba giren kemerlerin bir kısmı çift çizgi ile üç veya dört seride ayrılmış bir, bölümünde ise bezeme alanı tüm kemer yüzeyi olarak kullanılmıştır. Bazı durumlarda kemerin iki ucunda tek veya çift çizgi, nokta veya sarmal motifleri veya bunların bir kaçının birleşmesi ile yapılmış dikdörtgen bir alan içinde aslan veya boğalar, kutsal ağaç ya da kutsal hayvanı üzerinde ayakta duran tanrı motifleri betimlenmiştir. Bir kaç örnekte panolar içinde aslan avı sahnesinin betimlendiği de bilinmektedir. **Kemerler üzerinde yeralan motifler, stilistik açıdan göçebe kavimler sanatını çağırır.** Bu kemerler için önerilebilecek tarih, Urartu sanatı üzerinde göçebe sanat etkilerinin başladığı M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısı ve 7. yüzyılın başları olabilir.

000056F.KULAKOĞLU 11/28

Resim 72 - Bezemeli tunç kemer parçası, Van Müzesi

F.KULAKOĞLU000056AÜ00005611/28

3. Kemer bezeme alanının çeşitli bitki motifleri, rozetler, tomurcuk ve sarmallar veya birbirine nokta grupları ya da palmet motifleri ile bağlanmış S şekilli dallar ile bölündüğü kemerler, bir başka kemer grubuna aittir. Bu şekilde bölünen alanlar içine kutsal hayvanı üzerinde ayakta duran tanrılar, çeşitli hayvan motifleri, fantastik yaratıklar, palmet veya rozetler ve kutsal ağaçlar yerleştirilmiştir. Kemerin iki ucunda yeralan dikdörtgen bir pano içinde ise bu motiflerden biri veya birkaçı yer alabilir.

4. Bazı kemerlerin tüm yüzeyinin birbirini takip eden ve alt alta yerleştirilmiş aslan, boğa, kanatlı at veya aslanlar, akrep veya yılan kuyruklu aslanlar, kanatlı veya kanatsız fantastik yaratıklar veya avcılar ile tamamen dolu olduğu gözlenmiştir. Bu tür kemerlerde, kemer yüzeyi hiç bir şekilde panolara ayrılmamıştır. Motifler biraz da sıkıcı olarak defalarca tekrarlanmıştır. Kemerler üzerinde yeralan bir çok motif, Kelermes veya Zivviye'de bulunan göçebe sanal örneklerine çok benzemektedir.

Son iki gruba giren kemerler üzerindeki motiflerin daha az itinalı bir işçilik ile üretildikleri ve arkadan vurma yönteminin yanında, önden çizme tekniğinin daha ağır bastığı gözlenebilir. Kesin olmamakla birlikte bu tür kemerlerin M.Ö. 8. yüzyılın sonlarından itibaren Urartu'da üretildiklerini önermek mümkündür. Sekizinci yüzyılın ortalarından beri üretilen bir başka grup kemer, bezeme açısından diğer türlerden bir hayli farklıdır. Bu örnekler üzerinde sadece nokta, tomurcuk motifi, sarmal veya ziz zag dizileri yer alır. Bir iki örnekte karşımıza çıkan ithaf yazıtları tarihleme açısından önemlidir.

000058F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000058AÜ00005811/28

Yukarıda sözü edilen gruplara ait tüm kemerler farklı görünse de **bezemelerin konusu açısından ortak bir özelliğe sahiptir.** Bu örneklerde, belki ilk grup hariç, **anlatılan bir olay veya işlenen bir konu yoktur.** Amaç kemer yüzeyini günün sevilen moda motifleri veya kutsanan tanrı motifleri ile süslemektir. Kemer üzerindeki çeşitli tanrı veya kutsal hayvan motiflerinin, kemeri kuşanan kişiyi kötülüklerden korumuş olduğuna inanmak da mümkündür. Amaç bu bile olsa, motifler birbirleri ile ilişkilendirilmeden tek başlarına ve durağan bir şekilde resmedilmişlerdir. Narrativizim en düşük seviyedir. Bu durum Urartu betimleme sanatının önemli bir özelliğidir ve güney komşularının sanatı ile büyük bir farklılık gösterir.

Ancak bir grup Urartu kemeri, yukarıda belirttiğimiz özellikler ile tamamen ters düşmektedir. Genişlikleri önceki tüm gruplardan daha dar olan kemerler üzerinde dini merasimler, bu merasimler için ziyafet sofrasının hazırlanması veya bazı kişilere sunulan ziyafet olayları gibi daha önceki gruplar üzerindeki betimlemelerde görmeye pek alışmadığımız konular anlatılmaktadır.

Anlatım narrativ üslup ilkelerine uygun olarak bir mekandan veya alandan başlamakta ve hareket çeşitli konu ve kişilerle devam etmektedir. Bu türe giren bir çok kemer üzerinde var olan kale betimlemeleri, olayın yer aldığı mekan hakkında da bilgi vermektedir.

Kemerler üzerinde boğa, aslan, kanatlı hayvanlar ve tomurcuk dizileri gibi gelenekselleşmiş Urartu motiflerinin yanında, daha ilkel gibi görülen, ama öncekilerden çok daha hareketli ve ikonografik olarak çok daha zengin figürler vardır. **Bu kemerler büyük olasılıkla krali aileye, yöneticilere veya zengin kesime ait olmayan kişilerin ürettiği ve kullandığı kemerlerdir.**

Olasılıkla Urartu kalelerinin etrafında yaşayan halkın dinsel ve belki de günlük uğraşlarını betimleyen bu kemerler, motiflerinin işlenişi açısından da farklılık gösterir. Motifler daha çok çağdaş Kafkasya kemerlerinde gözlenen önden çizme ve noktalama yöntemi ile yapılmıştır. Bu tür kemerlerin daha önceki gruplar gibi üretildikleri kesin bir zaman dilimi olmamalıdır. Krallığın hemen her döneminde farklı gruplara ait bir veya birkaç grup kemer üretilmiştir. Urartu süsleme sanatında gözlenen stilistik gelenekselleşme aynı tarzdaki bir çok motifin farklı zamanlarda yapılmasını sağlamıştır. Olasılıkla merkezi bir sanat ekolünün aristokratlar arasında değişikliğe uğratılmaksızın benimsenmesi ve bunun uzun yıllar uygulanması. Urartu süsleme sanatı repertuarının da yeterince gelişmemesine neden olmuştur. Ancak krali ekollerden çok kendi geleneklerine bağlı olacak kemer veya diğer eşyaları üreten halk bu eserlerde farklı fakat kendisinin olan bazı öğeleri kullanabilmiştir.

KAZANLAR

000061F.KULAKOĞLU_11/28

Urartu metal işçiliği içinde çok önemli bir yeri tunç veya bakırdan yapılmış büyük boyutlu kazanlar alır. Ağız kenarlarında kazam süsleyen boğa, siren ve griffon gibi eklentileri olanlara "**eklentili kazanlar**" adı verilir. Eklentili kazanların kökeni, üretim bölgeleri veya yayılış alanları uzun süren ve günümüzde de devam eden bilimsel tartışmalara neden olmuştur. Benzer eklentili kazanların İtalya gibi Anadolu dışındaki bazı ülkelerde ele geçmesi, Urartu denizaşırı ticaretinin sonucu olarak benimsenmiş ve bu ticaretin boyutları konusunda da tartışmaları başlatmıştır. Büyük boyutlu tunç veya bakırdan yapılmış Urartu kazanlarının varlığı ile ilgili üç ana kaynak vardır.

Bunlardan ilki Urartu veya Asur üretimi olan çeşitli eserler üzerindeki kazan **betimlemeleridir**.

Bir diğer grup veri, özellikle Asur yazılı kaynaklarında geçen ve Asurlular tarafından **ele geçirilen kazanlar** ile ilgili yazılı belgelerdir.

Üçüncü veri topluluğu ise, Urartu egemenlik sahası içinde veya **Urartu sınırları dışında** kazılar ile **ele geçen kazan veya kazan eklentileridir**.

Bazı Urartu tunç kemerleri üzerinde resmedilen çeşidi amaçlı merasimler sırasında büyük boyutlu kazan veya kapların kullanıldıkları bilinmektedir. Asur kralı II. Sargon'un Musasir kentinin yağmasını resimleyen Korsabad kabartması üzerinde de Haldi tapınağının önünde iki adet büyük boyutlu kazan resmedilmiştir. Bu örnek kazanların Urartu tapınaklarının önünde dini bir amaç için de kullanıldığının önemli bir kanıtıdır. Nitekim Varto yakınlarındaki Kayalidere'de ortaya çıkartılan tapınak avlusunda ve tapınağın giriş kapısının hemen karşısında üç ayaklı bir kazanın var olduğu kanıtlanmıştır

F.KULAKOĞLU000061AU00006111/28

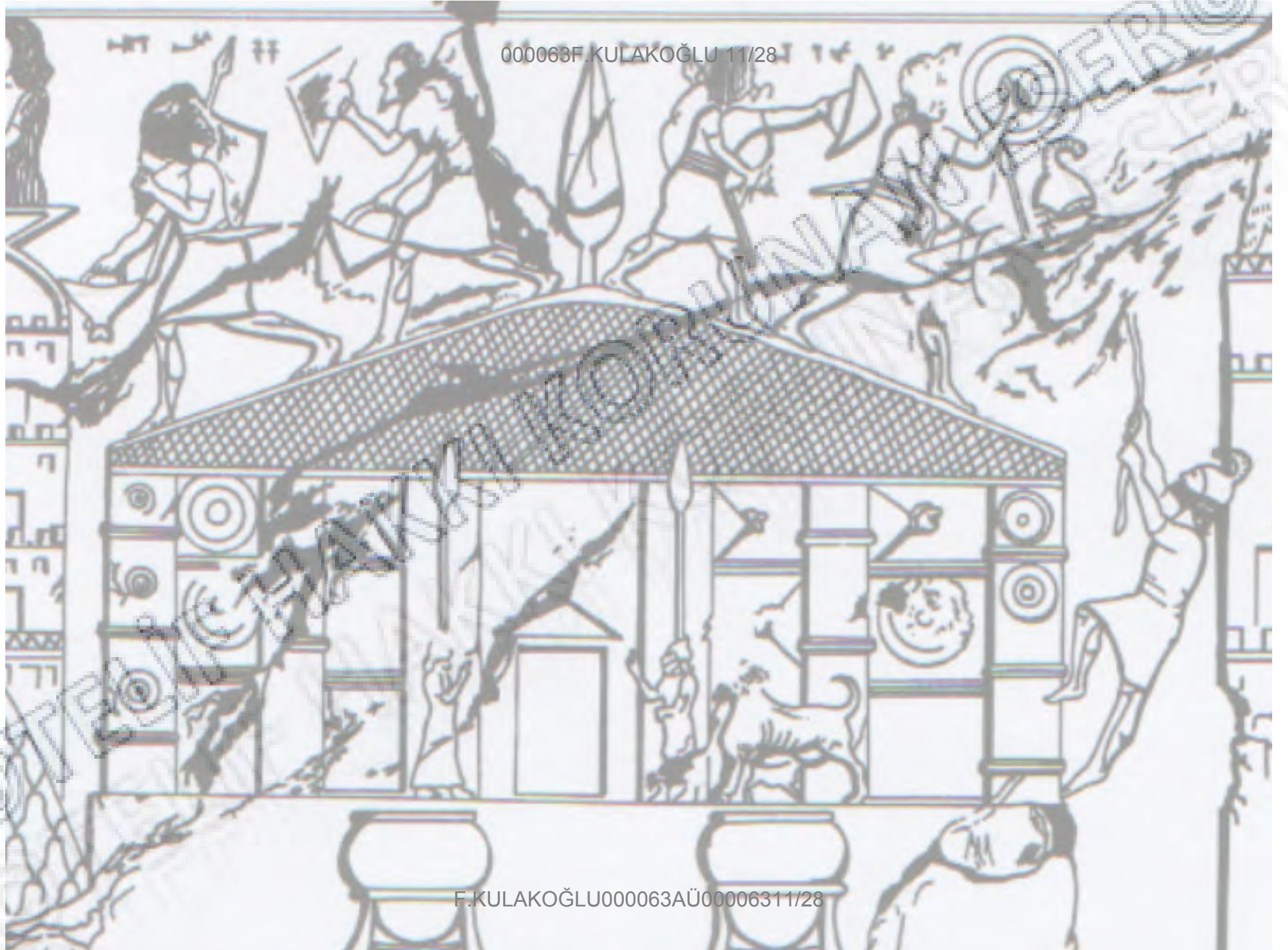
Kazanların depolama amacı dışında dini merasimlerde de kullanıldığına ait bir veri Altıntepe'de ele geçmiştir. Altıntepe'de bulunan ve 300 litre kapasiteli üç ayaklı ve dört boğa başı eklentili kazan burada yer alan mezarlar ile ilgilidir.

II. Sargon'un kayıtları **Musasir'de** ele geçirilen ganimet arasında "etrafları yabani öküz, aslan ve ejd başı ile süslenen 12 **gümüş kazandan** "bahsetmektedir. Burada tanımlanan şüphesiz eklentili gümü kazanlardır. Ayrıca yüzlerce küçük ve büyük tunç kazanların ganimet listesine geçtiği bilinmektedir. Büyük boyutlu kazanların tapınaklardaki kullanım amacı ile ilgili en açıklayıcı bilgileri yine II.

Sargon'un sekizinci sefer kayıtlarında bulmak mümkündür. Sargon tapınakta yağma ettiği ganimeti listesinde "tunç kapakları ile birlikte içi 50 ölçek su alabilen büyük bir kazandan Urartu kralına ait olan, Haldinin önünde kurban sunmak için kullanılan ve içi kurban törenine ait sarap ile dolu olan 8 litre kapasiteli büyük kapaklı kazandan" söz etmektedir. Bu tanımlardan anlaşılmaktadır ki kazanlar dini merasimlerin bir aşamasında gerçekleştirilen sıvı kurban ile (libasyon) ilgilidir. Tunçtan ve pişmiş topraktan yapılmış büyük boyutlu kapların çeşitli yapılar içinde libasyon amaçlı olarak kullanıldıkları

Ayanıs Kalesi kazılarında ortaya çıkarılmıştır. Ayanıs Kalesinde "payeli salonda" bulunan tahrip olmuş tunç kazanın, hemen yanında yer alan kireç taşı libasyon sunağı ve kanalları ile dini bir işlevi yerine getirdiği kesindir.

000063F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000063AÜ00006311/28

000064F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000064AÜ00006411/28

Urartu egemenlik sahası içinde yürütülen bazı kazılar, Asur yazılı kaynaklarında anlatılan veya Asur ve Urartu betimlemelerinde gösterilen büyük boyutlu kazanların gün ışığına çıkmasını sağlamıştır. **Karmir-Blur'da** bulunan **1.68 metre çapındaki** ve 700 litre kapasiteli iki tunç kazan ve **Altıntepe'de** anıtsal mezarın girişinde ortaya çıkan 300 litre kapasiteli, boğa eklentili tunç kazan uzun yıllardan beri bilinen örneklerdir.

Son yıllarda yürütülen **Ayanis** Kalesi kazıları, biri "payeli salonda" diğeri ise kalenin batısındaki "depo mekanlarında" olmak üzere iki tunç kazanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. "Payeli salonda" 4 No.lu payenin yanında bulunan, **ağız kenarı demir çubuk ile güçlendirilmiş** tahrip olmuş tunç kapağın bu kazana ait olması gereklidir. Tunç levhalardan yapılan kazanların doğal nedenler ile tahrip olma şansları çok fazladır. Ağız kenarları demir çubuklar ile güçlendirilmiş olsa da yerleşme yerlerinde kullanılan birçok Urartu tunç veya bakır kazanının tahribatı nedeniyle bize ulaşmadığı kesindir.

Altıntepe örneğinde okluğu gibi bazı tunç kazanların ağız kenarları çeşitli hayvan başları ile süslenmiştir. Boğa, siren, aslan veya griibn bası olarak şekillendirilen bu ilaveler "**kazan eklentileri**" olarak adlandırılmıştır. Kazan eklentileri içinde en yaygın kullanılan boğa ve siren eklentileridir.

Griffon eklentileri ise daha çok **Etrurya ve Yunanistan'da** ele geçmiştir.

Altıntepe'de bulunan kazanın ağız kenarında döküm yöntemi ile yapılmış, T-biçimli bir plaka üzerine yerleştirilmiş olan dört **boğa eklentisi**, dört adet perçin ile kazanın ağız kenarının altına tutturulmuştur. Boğa başları boynuzludur. Yuvarlak gözler, kaşlar ve ağız-burun yöresi plastik olarak işlenmiş, alın dikdörtgen olarak biçimlendirilmiştir. Alın üzerindeki saçlar sarmallar ile biler.

Toprakkale'de ele gecen iki boğa eklentisi genel hatları ile Altıntepe örneğine benzemesine karşın kaşlar, gözler ve saçlardaki detaylar çizgiler ile belirtilmiştir. Urartu sınırları içinde bulunan diğer boğa eklentileri Urmiye Gölünün güneybatı kıyısındaki Guşçi Köyünde ve aynı yöredeki Karmir-Blur kazılarında ele geçmiştir. Diğer iki grup eklentide de alın yine alışageldiği gibi dikdörtgen olarak biçimlendirilmiş, detaylar önemli ölçüde stilize edilerek verilmiştir.

Urartu **sınırları dışında** bulunan boğa eklentilerinin sayısı pek fazla değildir. Bu buluntuların en önemlisi M.Ö.725-700 yıllarına tarihlenen **Gordion'daki** Büyük Tümülüs'te bulunan bir kazanın üzerindedir. Boğa başlarının üzerinde olasılıkla kazanın taşınması için kullanılmış bir halka deliği vardır. Alın Urartu'da bulunan örneklerin aksine üçgen olarak biçimlendirilmiştir. **Gordion örneğinin bir Urartu üretimi olup olmadığı hala tartışmalıdır.**

Çok sayıda boğa eklentisi Urartu sınırlarından bir hayli uzakta, **Yunanistan'da** gün ışığına çıkarılmıştır. Yunanistan örnekleri genellikle bir halka deliğine, kısa boynuzlara ve yuvarlak alına sahiptir. Bazı bilim adamları Gordion'da ve bazı batı merkezlerinde bulunan boğa eklentilerinin Urartu üretimi olduğunu ve bu yerleşme yerlerine Urartu ile batı dünyası arasında varolan ticaret yoluyla gittiğini savunmaktadırlar. Bir grup bilim adamı ise **Gordion ve Yunanistan'da ele geçen kazanların ve boğa eklentilerinin yerel üretimler olduğunu, ancak boğa eklentisi fikrinin doğu kökenli olduğunu önermişlerdir.**

Madeni veya pişmiş toprak büyük boyutlu kapların ağız kenarlarına boğa başlarının yerleştirilme **geleneği** Anadolu'da MÖ. 2. binyılın başlarından itibaren kullanılmıştır. Üç ayak üzerinde duran büyük kazanların Anadolu'daki erken örnekleri de **Kaniş** Karum'un II. katına kadar geri gitmektedir. Burada bulunan bir mühür baskısı üzerinde üç ayaklı bir kazan belimlenmiştir. Kapların ağız kenarlarını süsleyen benzer boğa veya kuş başları İlk Tunç Çağ'ın son evresinde Kıbrıs'ta da görülebilmektedir.

Urartu üretimi olan boğa eklentileri ve eklentili kazanların, bir Urartu buluşu olup olmadığı tartışmalıdır. Bilinen **en erken tarihli Urartu eklentili kazanı sekizinci yüzyılın** sonuna tarihlenebilmektedir. Kayalidere kazanının eklentilere sahip olduğu bilinmemektedir. Tapınağın avlusunda üç ayak üzerinde durduğu önerilen bu kazanın eklentili olması durumunda bile tarihi MÖ. S. yüzyılın ortalarından geriye gidemez. Elimizdeki örneklerden daha erkene tarihlenen eklentili kazanların gün ışığına çıkartılamaması durumunda bu geleneğin Urartu 'ya başka bir kültür bölgesinden, olasılıkla da Kuzey Suriye'den geldiği fikri değerini yitirmeyecektir

Kumahalhi ülkesi kralı Kuştaşpili gibi bazı Kuzey Suriye Kent Devletleri krallarının, Urartu'ya haraç olarak 1.535 kazan verdiği hatırlanmalıdır. Bu noktada Musasir tapınağının önünde yer alan iki adet üç ayaklı kazanın tarihi ve kime ait olduğu önem taşımaktadır. Bu kabartma Musasir'in yağma edildiği M.Ö. 714 yılına tarihlenmektedir. Ancak tapınak ve tapınaktan alınan eşyalar daha önceki bir tarihte de yapılmış olabilir. Hatta tapınağın bir Urartu tapınağı olmadığı, kentin İşpuini tarafından ele geçirilmesinden sonra Musasir Tanrısı Bağbaru'dan alınarak, Urartu Tanrısı Haldii'ye ithaf edildiği bilinmektedir. Olasılıkla tapınak önündeki kazanlar İşpuini'nin fethinden önce de vardı. **Musasir**, Kuzey Suriye ve Asur dahil tüm komşu ülkeler halkları tarafından saygı gören bir dini merkezdi. Bu nedenle Musasir ganimet listesinde sözü edilen birçok mal bu kent yöneticileri ve halkları tarafından tapınağa armağan olarak sunulmuştu. Yağma listesindeki Tabal, Urartu, Kirhi, Asur ve "*adlarını yazmanın kolay olmadığı*" ülkeler bu armağanların geldiği ülkelerdir. Musasir kentinin ve tapınağının ele geçirilişi ile Urartu'ya gelen bazı kültürel öğeler olabilir. Eklentili veya eklentisiz kazanların tapınakların önünde yer alması bu öğelerden biri midir bilinmemektedir. Tanrı Haklinin Urartu'ya Musasir'den geldiği doğrultusunda yapılan bazı önerilerin var olduğu da unutulmamalıdır. Bu soruların yanıtları kazılardan çıkacak yeni yazılı ve arkeolojik belgeler ile verilebilecektir.

Urartu Sanatında yaygın olarak kullanılan eklentilerden diğeri **sirenler**dir. Sirenler insan vücutlu, kadın veya erkek başlı, kanatlı ve kuş kuyruklu fantastik yaratıklardır (Çizim 26-28). Kazanların ağız kenarına monte edilen sirenlerin bir çoğu kazanı taşımak amacıyla yapılmış halkalara sahiptirler. Siren eklentili kazanlar Anadolu da, bir çoğu **Toprakkale'de** olmak üzere, Urartu egemenlik sınırları içinde ve **Gordion'da**; Yunanistan'da **Olimpiya, Delfi, Ptoon, Delos, Rodos ve Atina'da**; İtalya da ise **Praeneste ve Vetulonia'da** ele geçmiştir. **Siren eklenti ve eklentili kazanlarının Yunanistan'a ve İtalya'da Etrurya mezarlarına kadar geniş bir coğrafi alan içinde ele geçmiş olması, Yakındoğu'nun çok önemli bir maden işleme merkezi durumunda olan Urartu ülkesi ile batı dünyası arasında varolan ticaretin sonucu olarak benimsenmiştir.**

Söz konusu ticaretin Urartu Krallığının farklı dönemlerinde Al-Mina ve Tarsus gibi Doğu Akdeniz veya Trabzon gibi Doğu Karadeniz limanlarından veya Gordion üzerinden giden karayolu ile gerçekleştiği bilinmektedir.

Siren eklentilerinin sahip olduğu stilistik özelliklerin, Kuzey Suriye plastik sanatı ile olan benzerlikleri, **sirenlerin kökeni ve kaynağı ile ilgili olarak Kuzey Suriye'nin de önerilmesine neden olmuştur.**

Bazı bilim adamları **Gordion'da bulunan sirenlerin bu ülkede üretildiklerini, batıda bulunan diğer sirenlerin ise Kuzey Suriye malı olduklarını** önerirler.

Bu örnekler ile Toprakkale'de bulunan Urartu eklentileri arasında varolan bazı stilistik farklılıklar ve Kargamış, Zincirli gibi Kuzey Suriye Kent Devletleri plastik eserlerindeki benzerlikler yukarıdaki fikri desteklemektedir.

Ancak **Kuzey Suriye kazılarında hiç bir siren eklentisinin ele geçmemiş** olması gerçeğini de unutmamak gereklidir. Birçok siren eklentisi üzerinde gözlenen Urartu stilistik özelliklerinin **kaynağı**, olasılıkla Urartu ve bazı Kuzey Suriye Kent Devletleri arasında kurulan ticari işbirliği ve bunun sonucu olarak oluşan **ortak üretim atölyelerinden** kaynaklanabilir. Siren eklentilerinin ve siren eklentili kazanların kökeni neresi olursa olsun, Urartu metal ustalarının ve batı ile Urartu ve Kuzey-Suriye arasında gerçekleştirilen ticaretin bu malların geniş bir alana yayılmasında ve çok geniş bir kullanım alanı bulmasındaki payı yadsınamaz.

Karmir-Blur'da bulunan bir aslan eklentisi, Urartu 'da boğa ve siren eklentilerinin dışındaki tek örnektir. Üzerinde Urartu kralı **II. Sarduri'ye** ait bir yazıt bulunan aslan eklentisinin bir kazanı süslediği konusunda kesin kanıt yoktur. **Etrurya'da bulunan ve üzerinde siren ve grifon eklentileri ile birlikte aslan eklentilerinin de yer aldığı kazan**, Karmir-Blur örneğinin de bir kazanı süslediğini hatırlatmaktadır.

Aslan eklentisinin önemli özelliği, üzerindeki yazıt ile M.Ö. 8. yüzyılın ortalarına tarihlenmiş olmasıdır. Boğa veya siren eklentileri de dahil olmak üzere bu kadar eskiye giden bir eklenti Urartu kazılarında henüz bulunmamıştır.

Bu örnek aslında, bulunan tüm eklentilerin tarihinden de eskidir ve Urartu maden sanatında eklentili kazan geleneğinin öncesini göstermesi bakımından önemlidir.

000073F.KULAKOĞLU 11/28

*Tunç
kazanların ağız
kenarlarındaki siren
eklentileri*

F.KULAKOĞLU000073AÜ00007311/28

*Kanatlı eklentiler.
Sirenler*

000074F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000074AÜ00007411/28

Urartu "Krallığına ait çeşitli yerleşme yerlerinde yapılan bilimsel kazılarda veya yasal olmayan kaçak kazılarda ortaya çıkan ve özellikle altın ve gümüşten yapılmış takılar, bu sanatın gelişmişlik düzeyini ortaya koyacak niteliktedir. Ele geçen eserlerin yanında, özellikle Asur yazılı kaynaklarına yansıyan altın ve gümüş süs eşyalarının çeşitliliği de dikkat çekicidir. Altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerden üretilen eşyaların, kalelerin düşman tarafından yağmalanmaları sırasında ganimet olarak alınıp götürülmesi, bir çoğunun yok olmasına neden olmuştur.

Urartu'da mücevher sanatına ait **en erken örnekler Menua tarafından yaptırılan Patnos yakınlarındaki Giriktepe Sarayı'ndan** ele geçmiştir. MÖ. 9. yüzyılın sonuna veya 8. yüzyılın başına tarihlenen sarayda bulunan eserlerin teknik açıdan bir hayli gelişmiş oldukları gözlenir. Üçgen granülasyon tekniği ile üretilen küpelerin ve granülasyon ile bezenmiş nar biçimli küpelerin yakın benzerleri, batı İran'da yapılan **Marlik** kazılarında da onaya çıkarılmıştır. Marlik Tepe'nin bir çok buluntusu ile Girik Tepe buluntuları arasındaki yakın benzerlik bir kültürel etkilenmeyi göstermektedir. Marlik Tepe'nin, Giriktepe'den daha erkene tarihlendiği dikkate alınırsa bu etkilenmenin doğudan geldiği önerilebilir.

Altıntepe'de ve Karmir-Blur'da yapılan kazılar da Urartu mücevher sanatı ile ilgili bazı buluntular vermiştir.

000077F.KULAKOĞLU 11/28

Altıntepe'de özellikle mezarlar içinde ölülerin yanında veya mezar dışında ele geçen kişisel süs eşyaları arasında **boncuklar, altın bilezik ve düğmeler** sayılabilir.

Karmir-Blur kazılarında altından **sandal biçimli küpeler**, altın ve gümüşten yapılan **madalyonlar, altın küpe ve bilezikler** ele geçen buluntular arasındadır. Sandal biçimli küpelerin olasılıkla Kuzey Suriye yoluyla Fenike'den gelmiş olması mümkündür. Bu tür örnekler Fenike sanalında bol miktarda bulunmuştur.

Günümüzde **Van Müzesinde** saklanan altından yapılmış bir çok süs eşyası, Urartu mücevher sanatının ulaştığı seviyeyi sergilemektedir. Özellikle **altından aslan başlı küpe, hayvan başlı iğneler, çeşidi formda yaka ve saç iğneleri** dikkat çekicidir. Altın, gümüş veya tunçtan yapılmış ve uçları aslan, boğa veya yılan başlan ile tamamlanan bilezikler ve çeşitli kolye ve küpeler, Urartu'da bol miktarda ele geçen takılar arasındadır.

Van Müzesinde sergilenmekte olan ve bilim dünyasında iyi bilinen **altın aslan başlı demir bilezik** bu sanatın en güzel örneklerindendir.

Altın süsleme elemanlarının kişisel takı olarak kullanılmasının yanında çeşitli elbiseleri, kıymetli mobilyaları ve hatta duvar bezemelerini de süsledikleri bilinmektedir.

Ayanıs kazılarında çıkan onlarca altın ve tunç üzerine altın kaplama tekniği ile yapılmış rozetler bunu göstermektedir.

Urartu madencilik sanatının genel gelişmişliğine paralel olarak altın ve gümüşten yapılan süs eşyaları da çok yüksek bir işçiliği sergilerler. Urartu'nun kuzey bölgelerinde var olduğu bilinen zengin altın ve gümüş madenleri bu gelişmişliğe önemli katkılarda bulunmuş olmalıdır. Kazılarda bulunan bazı takıların aynılarının Asur krallarını betimleyen kabartmalar üzerinde kral tarafından kullanılmış olması, Urartu mücevher sanatının etkilerinin, Urartu sınırlarını aştığını kanıtlamaktadır.

Aslan başlı küpe.

Hayran başlı altın iğne

Tunç iğneler

Tunç hilezikler

Allın kolye.

Allın kolye.

000080F.KULAKOĞLU 11/28

Sandal biçimli altın küpe

Hayvan başlı altın-demir bilezik

Altın rozetler

F.KULAKOĞLU000080AÜ00008011/28

000081F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000081AÜ00008111/28

000082F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000082AÜ00008211/28

©TELIF

HAKKI KOPUNAN

ESER ©

000083F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000083AÜ00008311/28

©TELI F HAKKI KORUNAN ESER ©
©TELI F HAKKI KORUNAN ESER ©
©TELI F HAKKI KORUNAN ESER ©

000084F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000084AÜ00008411/28

000085F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000085AÜ00008511/28

000086F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000086AÜ00008611/28

000087F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000087AÜ00008711/28

000088F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000088AÜ00008811/28

000089F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000089AÜ00008911/28

000090F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000090AÜ00009011/28

000091F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000091AÜ00009111/28

000092F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000092AÜ00009211/28

000093F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000093AÜ00009311/28

000094F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000094AÜ00009411/28

000095F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000095AÜ00009511/28

000096F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000096AÜ00009611/28

000097F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000097AÜ00009711/28

000098F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000098AÜ00009811/28

000099F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000099AÜ00009911/28

000100F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000100AÜ00010011/28

000101F.KULAKOĞLU 11/28

Bell inscribed with the Urartian royal name Argishti,
786–756 B.C.

Eastern Anatolia or Northwestern Iran, Urartian
Bronze, iron

3.43 in. (8.71 cm) Gift of Nathaniel Spear Jr., 1977 (1977.186)

This classical Urartian bell has a domed top, an octagonal and perforated body with a central raised ridge, and a loop for suspension. The Urartian cuneiform inscription reads: "From the arsenal of [King] Argishti." One Argishti is known to have reigned from ca. 785–765 B.C., the second from 714–ca. 685

F.KULAKOĞLU000101AÜ00010111/28

000102F.KULAKOĞLU 11/28

Resim 1.

Resim 2.

F.KULAKOĞLU000102AÜ00010211/28

000103F.KULAKOĞLU 11/28

Resim 66 - II. Rusa yazıtlı yapı adak diskleri, Ayas Kalesi

F.KULAKOĞLU000103AÜ00010311/28

HEYKEL ve KABARTMA SANATI

000146F.KULAKOĞLU 11/28

II. Sargon'nun Musasir'in yağması ile ilgili verdiği bilgilerde "... kaideleri de tunçtan dökme olan ve kapılarını koruyan dört büyük heykeli, kutsal alanı tunç dökme olan Urartu kralı İşpueni'nin oğlu İştarduri'nin krali yüceliğini simgeleyen bir adet dua eden heykeli...sol eli kutsama pozunda olan tanrı diademi giyen kutsal alanı ile birlikte 60 talent tunç ağırlığındaki Urartu kralı Argiştı'nın heykelini; üzerinde kendi mağrur yazıtı iki atını ve bir arabacım ile ellerim Urartu krallığını kazandı' kazınmış olan, kutsal çevresi ile birlikte tunçtan dökme Rusa ve iki süvarisi ve arabacısının heykelini..."diğer zenginliklerle birlikte alıp götürdüğünü söylemektedir.

F.KULAKOĞLU000146AÜ00014611/28

F.KULAKOĞLU/ KOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000147AÜ00014711/28

000148F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000148AÜ00014811/28

000149F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000149AÜ00014911/28

000150F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000150AÜ00015011/28

ANITSAL HAYVAN HEYKELLERİ

000151F.KULAKOĞLU 11/28

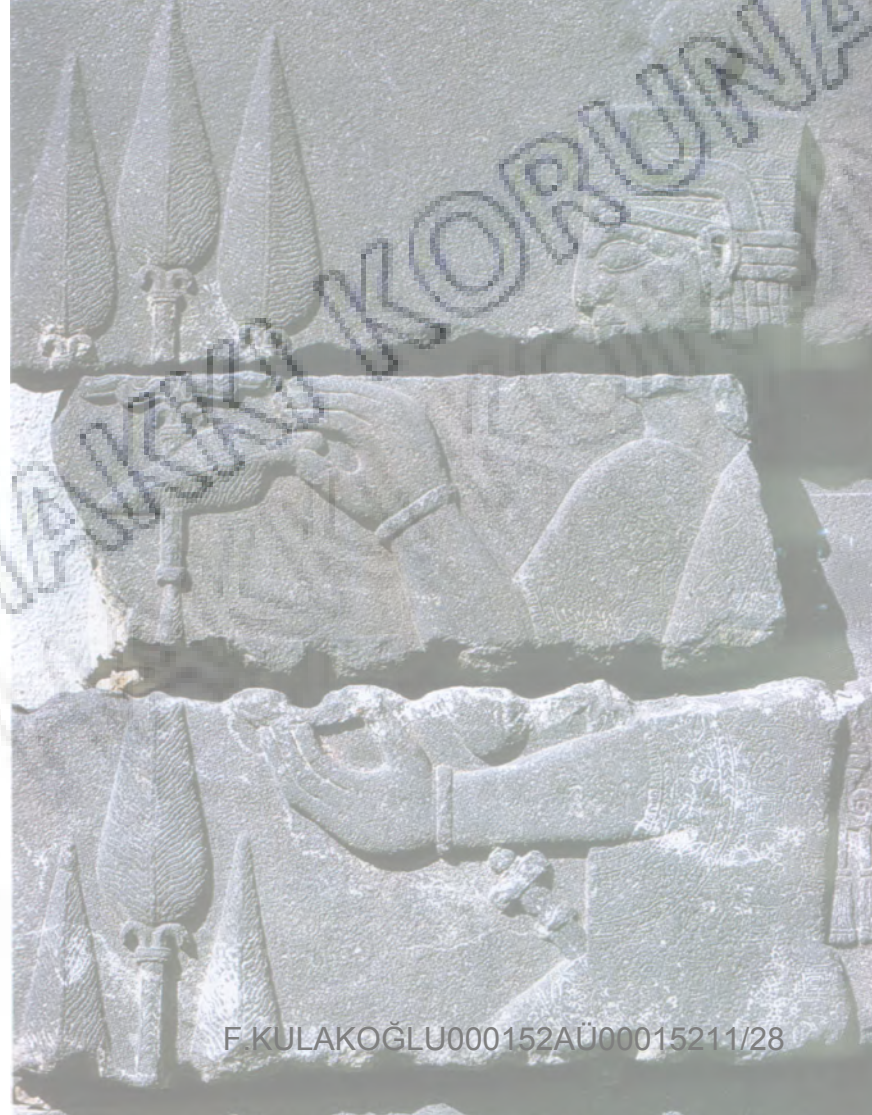

F.KULAKOĞLU000151AÜ00015111/28

0 50cm.

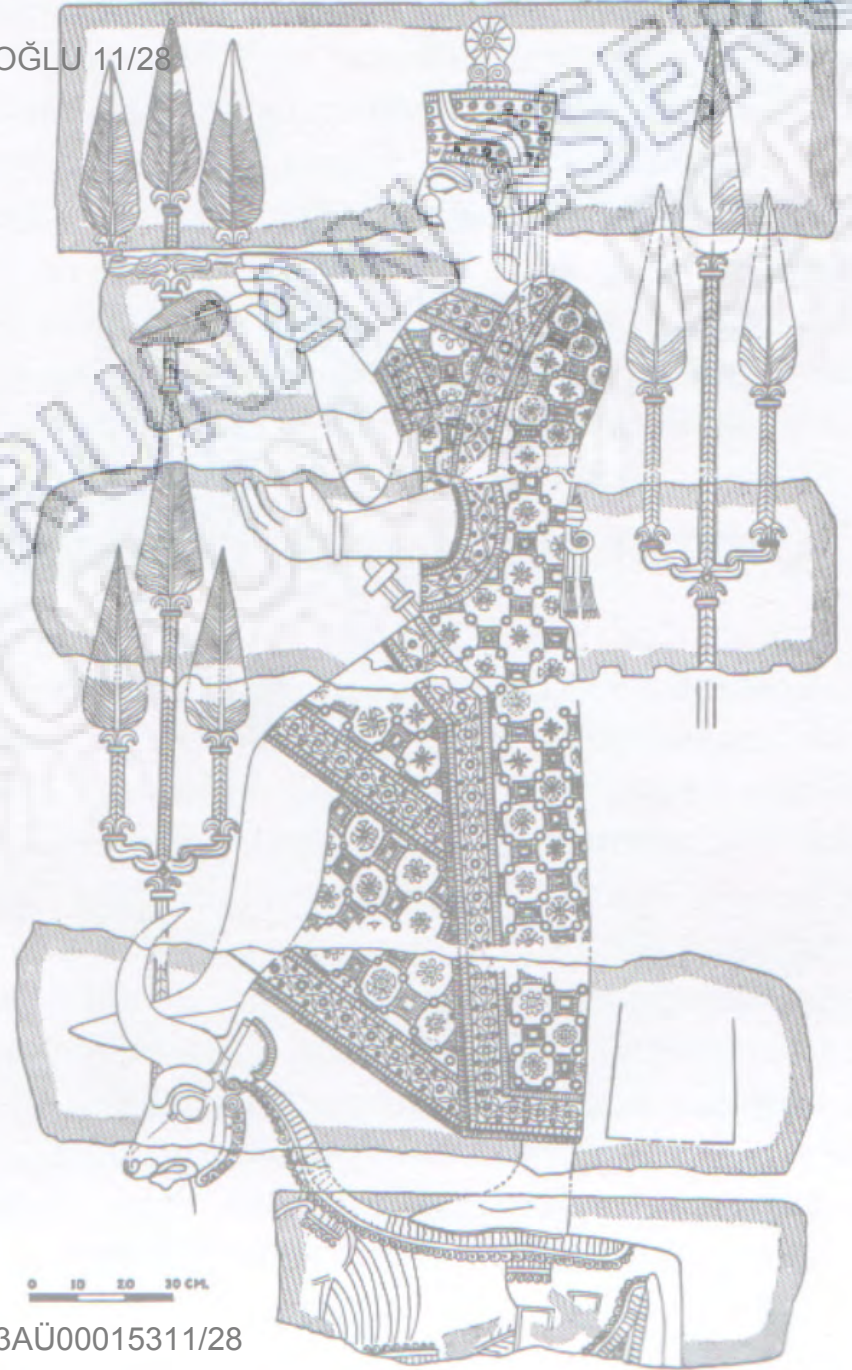
*Sevin V., An
Urartian Lion form Gevas, Van, Nimet Özgüç Armağan
Kitabı, Ankara, 1993 Res.1)*

ADİLCEVAZ KABARTMASI Bazı yapıların ana girişlerinin iki yanında veya bazı mekanların duvar veya payelerinin süslenmesinde kabartmalı taş bloklarının da kullanıldığı bilinmektedir. Bu tür kabartmaların en bilinen ve güzel örneklerinden biri. bugün Van Müzesinin bahçesinde sergilenmekte olan ve yayınlarda "**Adilcevaz Kabartması**" olarak bilinendir.

F.KULAKOĞLU000152AÜ00015211/28

000153F.KULAKOĞLU 11/28

Çizim 31 - Adilcevaz Kabartması: Kutsal hayvanı boğa üzerinde Tanrı Teişeba (Burney, C.A.-Lawson G.R., "Urartian Reliefs at Adilcevaz on Lake Van, and a Rock Relief from the Karasu near Biraçib", *Anatolian Studies* 8, 1985, Res.2)

F.KULAKOĞLU000153AÜ00015311/28

000155F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000155AÜ00015511/28

000156F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000156AÜ00015611/28

TAŞ KAPLAR

000157AÜ00015711/28

Urartu sanatında bazı sanat dalları ülkenin geneline yayılan bir uygulama alanı bulmuş, belli bir dönemde belli bazı yerleşme yerleri ile sınırlı kalarak uygulanmıştır. Bu sanat dallarına en iyi örnekler taş kaplar ve fildişi eserlerdir. Urartu sanatında taştan üretilen kaplara Ayanis kazılarında pek fazla rastlanmaz. Çeşitli türdeki taşlardan üretilen bazı eserlerin varlığına karşın Urartu Sanatında, taş kap üretimi hiç bir dönemde yaygın bir sanat kolu haline gelmemiştir. Ayanis dışında bilinen taş kaplardan iki tanesi Karmir-Blur'da bir tanesi de Toprakkale'den ele geçmiştir. Karmir-Blur örneklerinin birinin kapağı üzerinde bir kutsal ağacın iki yanında kartal başlı, kanatlı iki fantastik yaratık ve ağacın üzerinde bir kanatlı güneş kursu vardır. Sahnenin etrafı içi noktalı daire motiflerinden oluşan bir zincirle çevrelenmiştir. Kabin formu bir kasedir. Diğer örnek ise kapaklı taş bir kutudur. Kapak üzerinde plastik bir aslan motifi, yan kenarda ise bir av sahnesi tasvir edilmiştir. Motiflerdeki bazı farklılıklar dikkate alınarak eserin, Karmir-Blur'da bulunmuş olmasına karşın, Urartu eseri olmadığı önerilmiştir. Toprakkale bulunan ve kırmızı bir taştan yapıldığı belirtilen kabin ağız çapı 5.0 santimetredir ve sadece bir kısmı korunabilmiştir. Kabin ağız kenarı üzerinde uzanmış bir boğa motifi plastik olarak işlenmiştir.

AYANIS TAŞ KAP EKOLU

Ayanis kazılarının başladığı 1989 yılına kadar sadece bir kaç örnek ile temsil edilen taş kapların sayısı, bu kazıdan çıkan onlarca örnek ile daha iyi değerlendirilme şansına erişmiştir. Kalenin maruz kaldığı yoğun yangın nedeniyle büyük kısmı parçalanmış kaplar, bir tür volkanik kayadan yapılmışlardır. Söz konusu yangın kapların farklı renklere sahip olmasına neden olmuştur. Kapların bo-yutları oldukça küçüktür. Ağız çapları 30 cm ile 13-0 cm arasında değişmektedir. Bu ölçüler taş kapların günlük kullanımdan çok, parfüm kutusu veya süs eşyası gibi, özel amaçlar için kullanıldığını göstermektedir. Kaplar üzerinde yer alan farklı türdeki motifler keskin bir kalem ve burğu ile yapılmışlardır. Kalem ve burğu izleri bir çok örnekte rahatlıkla görülebilir. Kaplar üzerine uygulanan motifler oldukça zengindir. Bezemeler genelde geometrik, bitki ve hayvan motiflerinden meydana gelir. Geometrik motifler arasında üçgenler, dörtgenler, zig zaglar ve daireler ağırlıklıdır. Bu motiflerin bir ya da bir kaçını aynı kap üzerine uygulanabilmektedir. Bezeme alanı genellikle kabinin tüm yüzeyidir. Derin oyuklarla yapılmış köşeleri yuvarlatılmış kanat süsü motifleri taş kaplar üzerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Bazı kapların üzerinde üçgen, daire ve damla motifi ayrı ayrı bezeme elemanı olarak kullanılırken, bazılarının üzerinde damla motiflerinin yanında lale motifini andıran süslemeler beraber kullanılmıştır. Taş kaplar üzerinde bezeme elemanı olarak kullanılan motifler, Urartu sanatında-ki farklı eserlerde yaygın olarak bulunabilir. Motiflerin kaynağı yabancı değildir. Ayanis taş kaplarının büyük bir bölümü üzerinde Urartu tunç kemerlerinde görmeye alıştığımız bitki motifleri, rozetler ve tomurcuk motifleri yer alır. Derin oyulmuş geometrik motiflerin içlerinin ahşap, yarı değerli taş, altın veya tunç ile doldurulduğuna ait izler vardır. Aslan ve boğa gibi hayvan motifleri, kaplar üzerine plastik olarak işlenmiştir. Özellikle bir kabinin ağız kısmını oluşturan boğa başı, Urartu sanatının diğer bir çok dalında görülen plastik veya yarı plastik boğa başları ile yakın benzerlik gösterir. Hayvan şekilli bir başka örnek, olasılıkla bir kabinin kulbu olan boğa biçimli parçadır. Baş ve ayakları eksik olan eserin üzerinde ve sırtında derin oyuklarla belirtilmiş süslemeler vardır. Boyun üzerindeki delik ayrı olarak yapılan başın gövdeye oturtulduğunu göstermektedir. Ayams'da ele geçen ve şimdiye kadar başka Urartu yerleşmelerinden çok az bildiğimiz bu sanat, şimdilik II. Rusa'nın eseri olan Ayanis Kalesi'ne özgü gibi görülmektedir. Kaplar üzerinde kullanılan tüm motiflerin kaynağının Urartu oluşu bezemeleri yapan ustanın da Urartulu olmasını gerektirmektedir. Ayanis dışındaki üç örneğin de II. Rusa tarafından yaptırıldığı bilinen Karmir-Blur ve Toprakkale'den elde edilmesi bu sanatın bu krallığın dönemine, yani M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlenebileceğini göstermektedir.

FİLDİŞİ

SANATI

II. Sargon,

Musasir'den

fildişi heykeller,

sebzelikler, fildişi

ıçki kapları,

fildişi araba, 139

fildişi asa, fildişi

kamalar,

sebzelikler ve

fildişi kakma

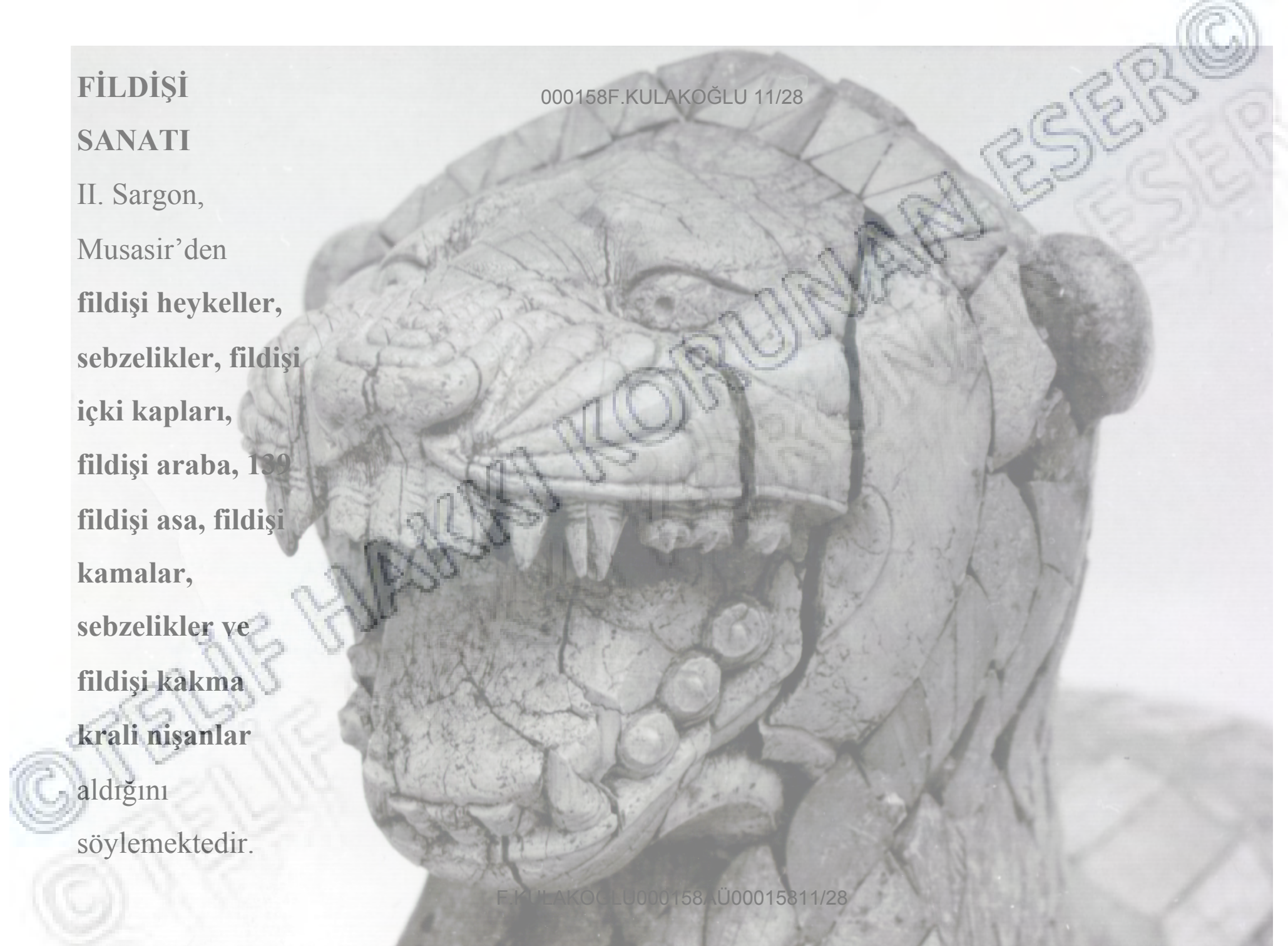
krali nişanlar

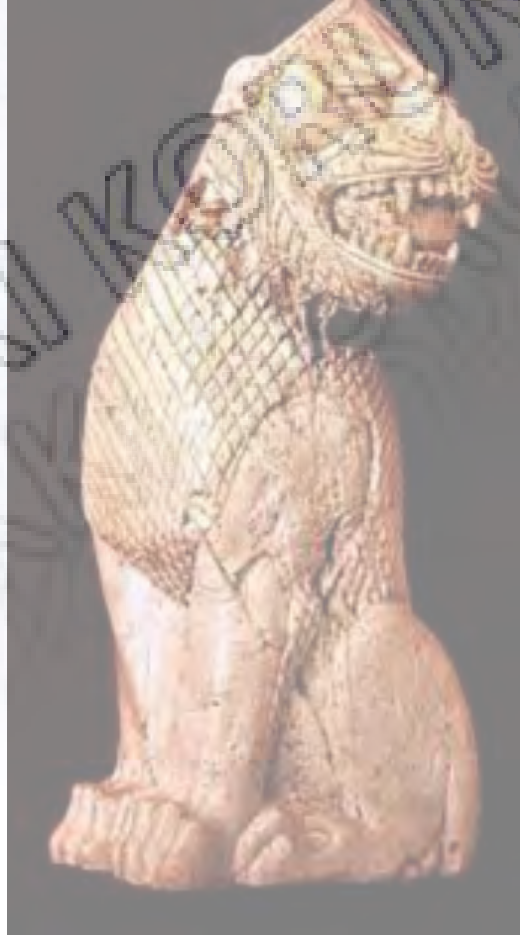
aldığını

söylemektedir.

000158F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000158/Ü00015811/28

F.KULAKOĞLU000159AÜ00015911/28

Çizim 34 - Fildişi aslan beykelciği. Altıntepe (Özgüç T., Altıntepe II. Mezarlar,
Daha Binyet ve Fildişi Eserleri, Ankara, 1960, Res. 20, 40)

000160F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000160AÜ00016011/28

T
O
P
R
A
K
K
A
L
E

AL
T
I
NTE
P
E

000162F.KULAKOĞLU 11/28

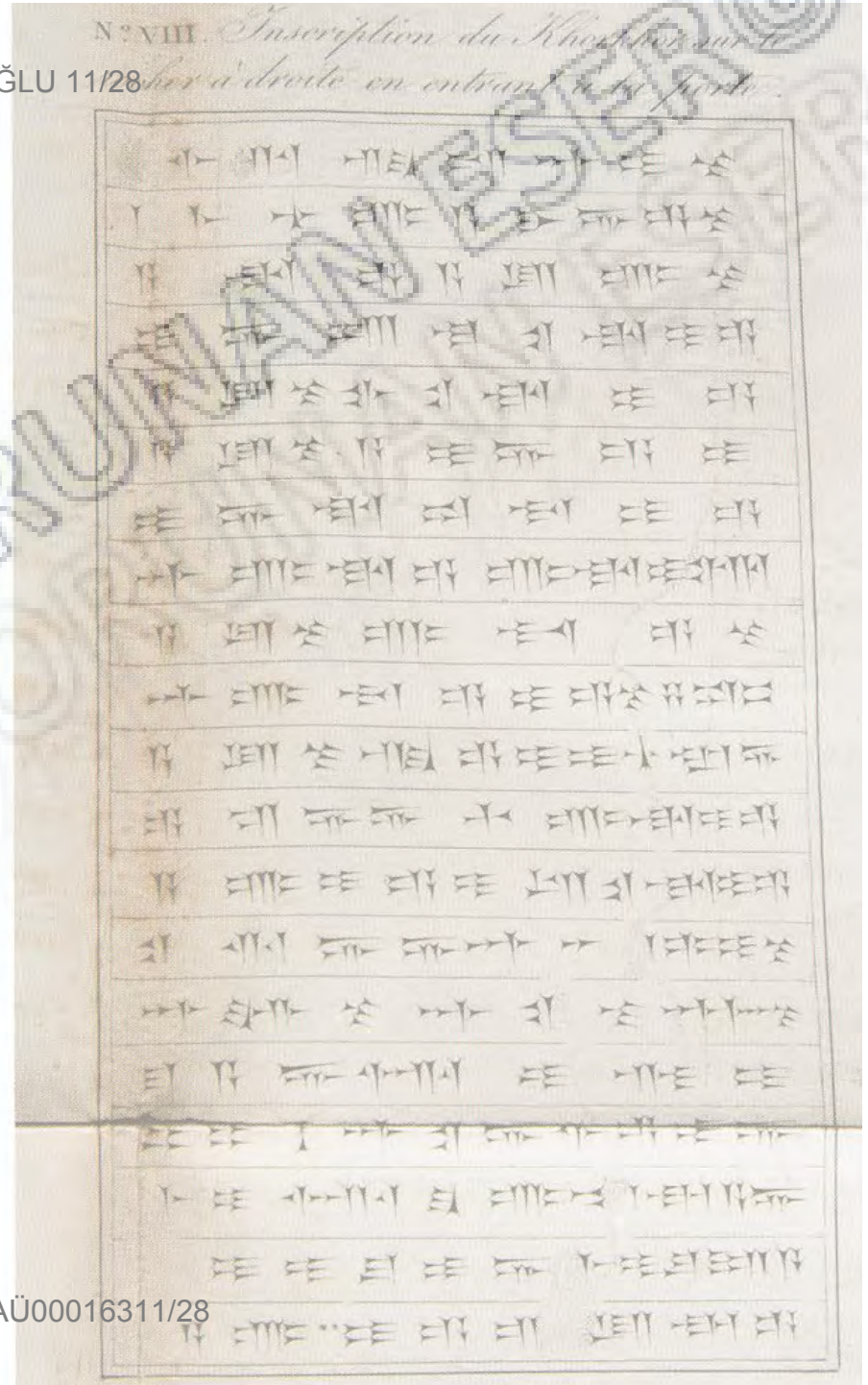
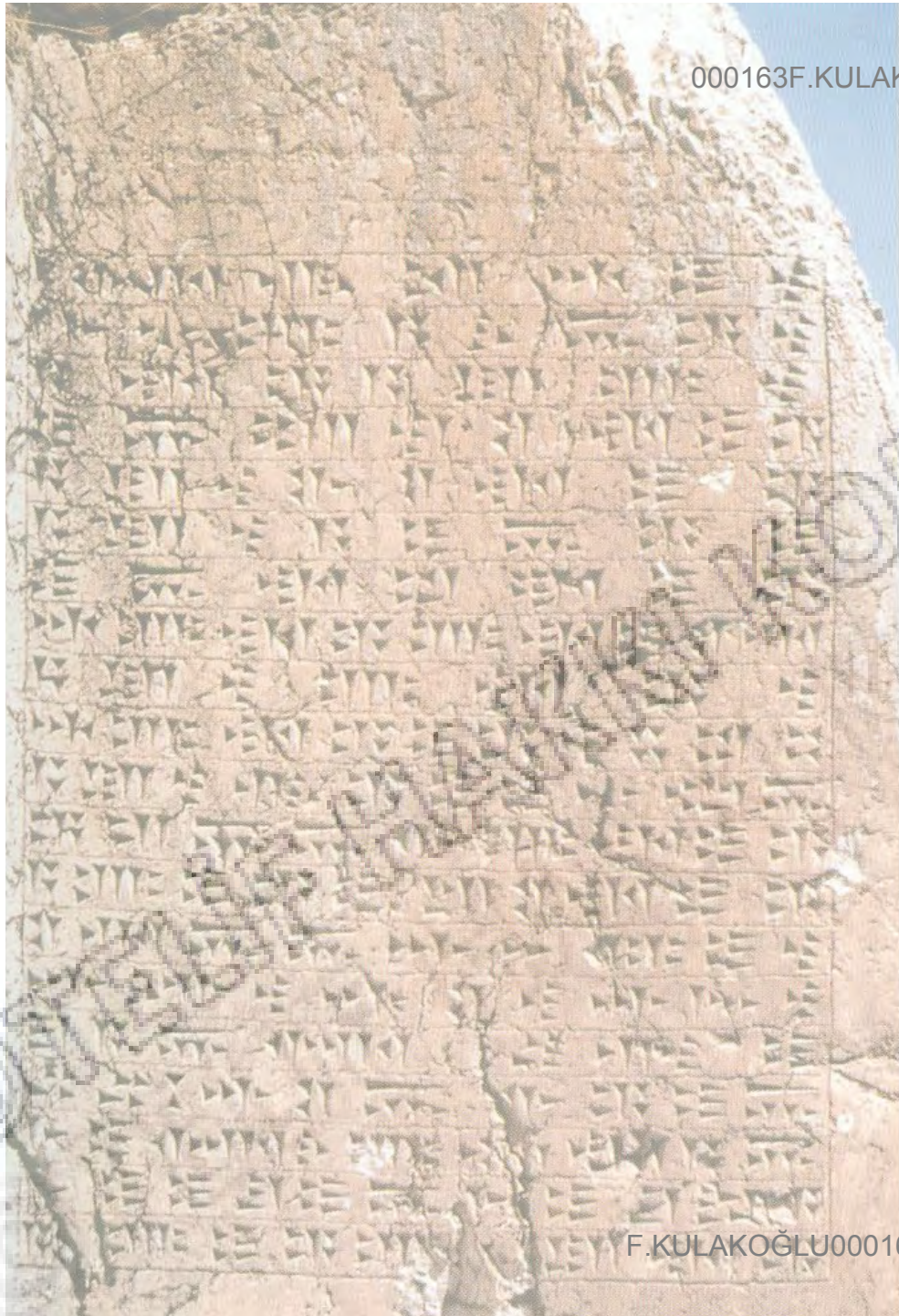

F.KULAKOĞLU000162AÜ00016211/28

©TELI F HAKKI KULAKOĞLU AN ESER ©
©TELI F HAKKI KULAKOĞLU AN ESER ©

000163F.KULAKOĞLU 11/28

N° VIII. *Inscription du Khios sur la*
mer à droite en entrant à la porte.

F.KULAKOĞLU000163AÜ00016311/28

DİL VE YAZI

000164F.KULAKOĞLU 11/28

Bugün Urartu'daki yazıt sayısı herhalde 400-450 civarında olmalıdır.

Bu belgelerin içinde **sadece 22 tanesi kil tablettir.**

Diğerleri genellikle **kaya fasadlarına** yazılmış olan ve çeşitli krali kişilerin askeri imar faaliyetlerini anlatan kaya yazıtları veya taş steller üzerine kazınmış **fetih veya yapım kitabeleridir.**

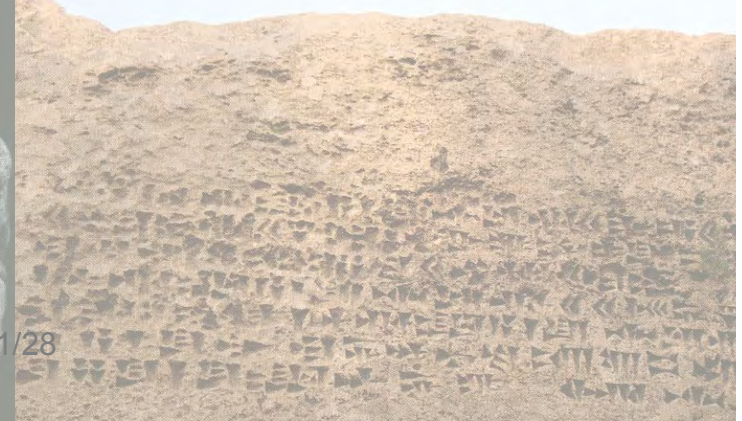
Belli bir grup yazıt ise kazısı yapılmış Urartu **kalelerindeki çeşitli inşaatları anlatan yazıtlardır.**

Urartu yazıtlarının yer aldığı bir başka malzeme grubu hemen her Urartu kralı tarafından **tanrılara sunulmuş kalkan, sadak, miğfer ve kılıç gibi bazı adak eserleridir.**

Mühür veya mühür baskıları üzerinde yer alan yazıtlar ise, çok önemli tarihi bilgiler vermiş olmalarına karşın, sayıca bir hayli azdır.

Sözü edilen bu yazıtların tümü, Krallığın kuruluş aşamasındaki bir ikisi hariç, Urartu dilinde ve çivi yazısı ile kaleme alınmıştır. Krallığın bilinen ilk yazılı belgesi olan, Van Kalesinin kuzeybatı köşesine inşa edilen

Madırburç üzerindeki Lutipri oğlu Sarduri'ye (I. Sarduri) ait yazıt Asurcadır.

F.KULAKOĞLU000164AÜ00016411/28

URARTU DİLİNİN YAPISI

000165F.KULAKOĞLU 11/28

Bir çok Urartu kralının bize bıraktığı yazıtlarda kullanılan **Urartu dili, her şeyden önce Hind-Avrupa dil ailesine mensup değildir. Urartu dili, Türkçe gibi bitişken (aglutinativ) ve ergatif yapıli bir dildir.**

Urartu dili özellikleri dikkate alınarak bir çok dil ile karşılaştırılmış, ancak **en dikkate değer benzerliğin Hurri dili ile olduğu** önerilmiştir. Kimi bilim adamlarına göre Urartu dili ile Hurri dili arasındaki yakınlık, ana-kız arasındaki yakınlık gibidir.

İki dil arasındaki bu benzerliğin temel nedeni, M.Ö. 2. binyılda Van Gölü ve çevresinde Hurri halkının yaşamış olması inancıdır.

Ancak bu bölgede yapılan sistematik kazı ve araştırmalar, ikinci binyılda bölgede var olduğu önerilen Hurri kültür izlerini ortaya koyamamıştır.

HURRİ ve URARTU DİLLERİ

000166F.KULAKOĞLU 11/28

Hurricce ile Urartu dilleri akrabadır.

Ancak iki dil birbirinden uzun yıllar önce, belki de M.Ö. 3. binyıl sonlarında, ayrılmış ve kendi gelişmelerini birbirinden bağımsız olarak sağlamışlardır.

Urartu dilinde olduğu gibi Hurricce de **ergatif** bir karaktere sahiptir. **Yani özne belirli bir ekle belirtilmiş ve fiil mutlaka edilgen formdadır.**

Her iki dilin kelime hazinesi benzerdir ve şahıs isimlerinde cinsiyet kavramı söz konusu değildir. Her iki dildeki çekimler de birbirine çok benzerdir.

Urartu dilinin Hurricce ile olan yakın ilişkisinin yanında Kafkasya dilleri ile de benzerliğinin olduğu bilinen bir gerçektir.

Her iki dil arasında yapı ve oluşum açısından önemli yakınlıklar vardır. Urartu dili ile ilgili ulaşılan bu sonuçlara karşın, bu dilin Hurri dili veya Kafkasya dilleri ile olan ilişkisi tam anlamıyla açıklanamamıştır. Önümüzdeki yıllarda bölgeden elde edilecek yeni epigrafik veriler, sorunun aydınlatılmasına önemli katkılarda bulunacaktır.

HURRI-URARTU İLİŞKİSİ

000167F.KULAKOĞLU 11/28

Urartu dili ile Hurri dili arasında gözlenen ilişkinin kaynağı da bilim adamları arasında tartışmalara neden olmuştur. **Urartu dilinin Hurricenin geç bir diyalekti olduğuna inananlar, Urartuların M.Ö. 9. yüzyılda yeniden tarih sahnesine çıkan Hurri halkı olduğunu savunurlar.**

Bu inanişsa göre M.Ö. 2. binyılda Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Mezopotamya'da yaşayan Hurri halklarının kurduğu Hurri Devleti'nin (Mitanniler) ikinci binin ikinci yarısında yıkılmasıyla bazı Hurri toplulukları Van Gölü çevresinde yerleşmiş ve Urartu Krallığının kurulmasına önayak olmuştur.

Bu öneriye karşı ileri sürülen bir başka inaniş, **Hurri halkları ile Urartu halkının M.Ö. 3-binyıl içinde birbirinden ayrıldıkları ve Urartuların M.Ö. 9. yüzyılda Doğu Anadolu'ya göç ettikleri doğrutusundadır.** Bu inanişsa göre Urartular, Hurriler ile akrabadır ancak, aynı halk topluluğuna mensup değildir.

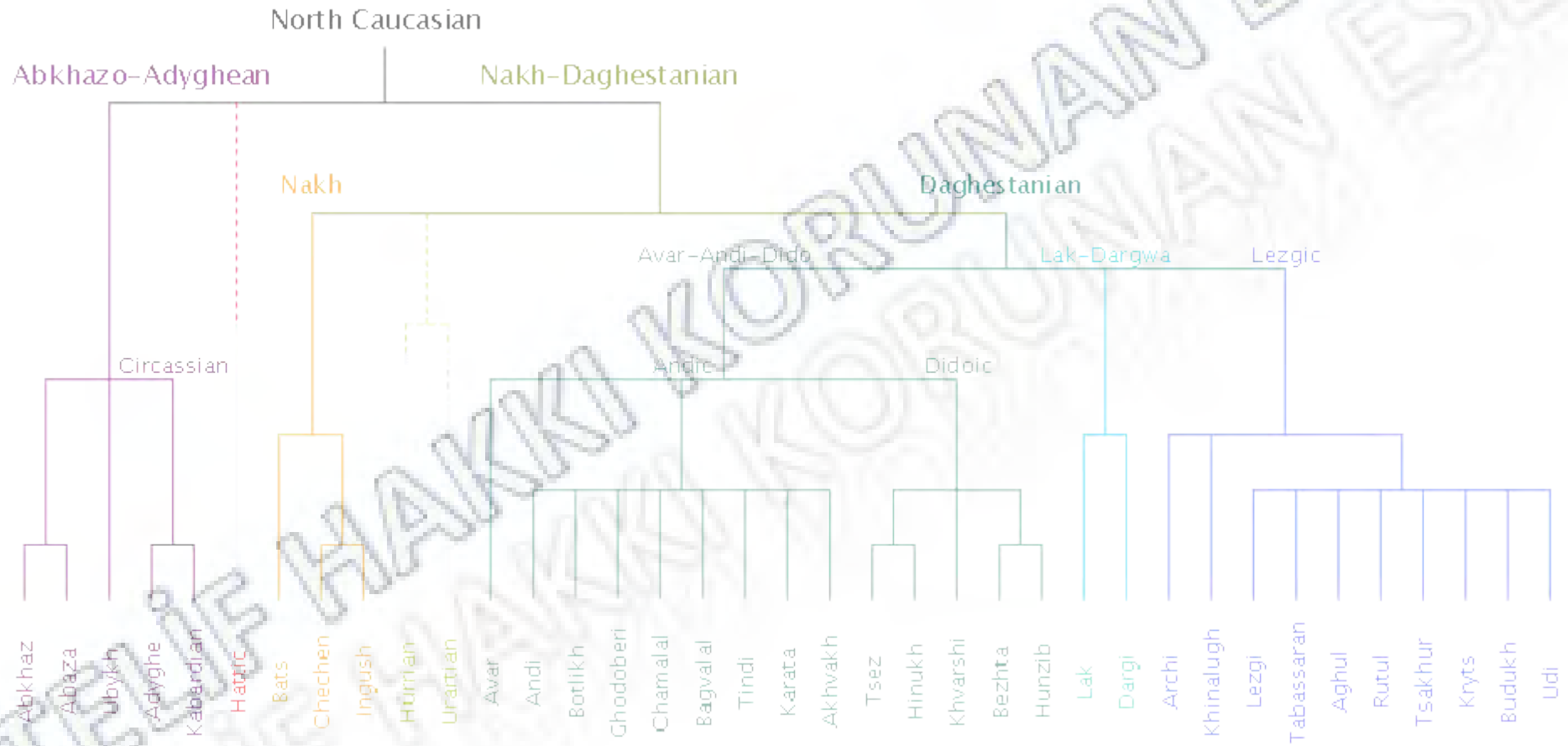
Bu fikrin karşısındaki bir öneride; Hurrilerin, Mitanni Krallığı'nın yıkılışından sonra yazı sistemlerini tamamiyle unuttuklarını ve 500 yıl sonra yeniden ve Asur çivi yazısını kullanarak Van Gölü Havzasında yazılı kaynakları kullanmaya başladıklarını kabul etmek durumundayız.

Urartu halkı ile Hurri halkı arasında bir yakınlığın ve hatta bir akrabalığın olduğu

000168F.KULAKOĞLU 11/28

yadsınamaz bir **gerçektir**. Urartu Krallığı'nın doğrudan Hurriler tarafından kurulduğunu kabul etmek pek mümkün değildir. Bunun kabul edilmesi durumunda Urartu panteonunda baş sırası alan Tanrı Haldi'nin durumu açıklanamaz. Aynı şekilde Urartu sanatı içinde gözlenen ve Hurri ekolu olmadığı kesin olan bir çok öğenin de varlığını izah etmek pek kolay olmaz. Urartu dini ve yazısında saptanan Hurri özelliklerinin kaynağını bu iki halk topluluğunun Anadolu'ya göç etmeden önce yaşadıkları topraklarda aramak gereklidir. Olasılıkla aynı coğrafi bölgeyi paylaşan bu akraba topluluklar, uzun bir süre önce birbirlerinden ayrılmışlar ve farklı zamanlarda ve farklı coğrafi bölgelerde varlıklarını sürdürerek söz konusu bu bölgelerde oluşan siyasi ve kültürel oluşumlara katkılarda bulunmuşlardır. Urartu Krallığı'nın kuruluşunda Hurri topluluklarının önemli bir rol üstlenmelerinin yanında, Van Gölü Havzası'nın Erken Tunç Çağ halklarının ve olasılıkla M.Ö. 2. binyılda bölgeye, belki de yine **Transkafkasya'dan veya Batı İran'dan göçen halklarının da payı inkar edilmemelidir**. Üçüncü ve ikinci binyıl kültürü ile Urartu kültürü arasında son yıllarda ortaya çıkartılan çanak çömlek form benzerlikleri ve ölü gömme geleneklerindeki yakınlık bu öneri için dayanak noktasıdır. Urartu Kültürü'nde gözlenen bazı yeni öğeleri ve diğer komşu kültürlerden farklı kültürel unsurları açıklayabilme şansımız, ancak Urartu Krallığının kuruluşunun bir tek halk topluluğuna mal edilmemesi durumunda vardır.

F.KULAKOĞLU000168AU00016811/28

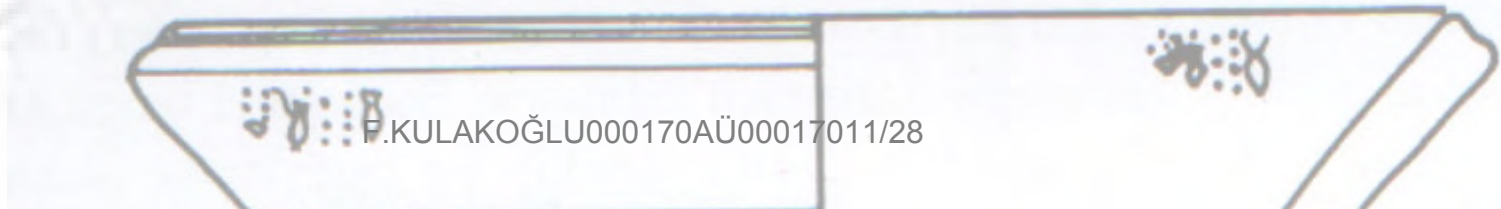
HİYEROGLİF YAZI

000170F.KULAKOĞLU 11/28

Hieroglif işaretler arasında ağaç, dal, yaprak gibi bitki betimlemeleri; yıldız, güneş, ay, gibi gök cisimleri; insan vücudunun çeşitli uzuvlarını betimleyen işaretler; farklı hayvanlar veya bunlara ait uzuvlar; kap, bardak, çanak, yaba, masa gibi çeşitli eşyalar sayılabilir. **Bugün bile anlamı tam olarak anlaşılamayan çeşitli resimsel işaretlerin büyük boyutlu depolama küplerinin üzerinde yer aldığı bir çok Urartu kale kazılarında bilinmektedir.**

Cavuştepe, Bastam, Kayalidere, Karmir-Blur ve son olarak Ayanıs kazılarında, üzerlerinde çeşitli hieroglif işaretler olan **depolama küpleri** gün ışığına çıkarılmıştır. Ayanıs Kalesi'nde "Payeli Salor'da bulunan ve libasyon şarabının veya sıvısının saklandığı küpün üzerinde de bu tip işaretler vardır. Ayanıs Kalesinin depo yapıları içinde ortaya çıkartılan yüzlerce depolama küpünün üzerinde çok durumda hem çivi yazısı, hem de hieroglif yazı beraber kullanılmıştır. Bu durum krali bir kale içinde bile iki yazı türünün hitap ettiği bazı insanların var olabileceğini kanıtlamaktadır.

Aynı şekilde Altıntepe'de bulunan ve üzerinde "*kalenin Valisine aittir: ölçek 2 terusi*" yazılı tunç kağıt hieroglif yazılı kaplara önemli örnektir.

F.KULAKOĞLU000170AÜ00017011/28

000171F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000171AÜ00017111/28

000172F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000172AÜ00017211/28